

Innhold

GURO NØRE FLØGSTAD

Språket som system vs. språket i bruk 187

GISLE ANDERSEN

Engelske fraselån i norsk 213

Bokmelding

RUNE RØSSTAD

Stian Hårstad, Brit Mæhlum og Rikke van Ommeren: *Blikk for språk.*

Sosiokulturelle perspektiver på norsk språkvirkelighet 243

Språket som system vs. språket i bruk

Hvordan anvende kognitiv lingvistikk?

Guro Nore Fløgstad

Institutt for språk og litteratur, Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge

Kognitiv lingvistikk er en veletablert teori i norsk kontekst. I denne oversiktsartikkelen peker jeg på hvordan dette teoretiske rammeverket brukes i lærebøker for anvendt lingvistikk, samt utvalgte norske lærebøker. Jeg gjør to observasjoner. På den ene siden forstås kognitive tilnærminger som mentalistiske, og abstrahert fra bruk. På den annen side er bruksbaserte og funksjonalistiske tilnærminger assosiert med språklig kontekstualisering i grammatikkundervisning. Jeg diskuterer disse ulike forståelsene i lys av et grunnproblem i den kognitive lingvistikken: forholdet mellom bruk på gruppenivå og grammatikk på individnivå.

Nøkkelord

Anvendt lingvistikk, bruksbasert, funksjonalistisk, kognitiv, lærebøker

1. Introduksjon

Et av kjerneelementene i norskfaget (NOR01-06) er “Språket som system og mulighet”, hvor elevene skal kunne beskrive “grammatiske og estetiske sider ved språket”, på den ene siden, og “leke, utforske og eksperimentere med språket på kreative måter”, på den andre. Formuleringene fra fagfornyelsen viser at skillet mellom språk i bruk og språk som system består, selv mange tiår etter at kognitiv lingvistikk begynte å få fotfeste i norsk akademia, som et alternativ til en slik strukturalistisk forståelse.

At grammatikk skapes gjennom språkbruk, er en sentral tese innenfor kognitive retninger. Dabrowska (2016, s. 480) oppsummerer påstanden slik: “grammar emerges from usage, at both developmental and historical level, and therefore usage should be centre stage in all accounts of language”. Observasjonene fra norske læreplaner og lærebøker ses her i sammenheng med slike antakelser, men også begrensninger innen kognitiv teori. Dabrowska (2016, s. 486) påpeker videre at:

Language is not only an instrument *for* social interaction; it is also a system that emerges *through* interaction, and we cannot hope to understand its structure without considering both cognitive and social factors and their interactions.

Her understreker hun at sammenhengen mellom bruk og struktur ikke er tilstrekkelig gjort rede for. Kognitive tilnærminger har jo som sitt eksplisitte mål å utfordre sentrale antakelser i lingvistikken, herunder “det rigide skillet mellom språkssystem og språkbruk” (Nistov et al. 2018, s. 109). Dette målet er imidlertid ikke så lett å omsette i praksis, og denne utfordringen er også utgangspunktet for denne artikkelen. Jeg fokuserer på to kilder, læreplaner i norsk, på den ene siden, og norske lærebøker, både innen grammatikk, og innen flerspråklighet og andrespråklæring, på den andre. I disse kildene undersøker jeg bruken av begrepet kognitiv og relaterte ord, og jeg ser på forholdet mellom bruk på gruppenivå og grammatikk på individnivå, samt dikotomien bruk vs. grammatikk.

1.1 Lingvistisk teori i bruk

Taylor (2018, s. 2) i sin forelesningsrekke om anvendt kognitiv lingvistikk, skriver følgende:

(...) whenever you start to teach a language, or if you are engaged in, say, writing materials or assessing proficiency, you necessarily draw on some theory of language (...) So you can't get away from a theory, whether you like it or not.

Spring (2019, s. 12) påpeker at “linguistic theory will serve as the base of the ongoing research or educational practices that one will engage in”, og hevder videre at

in utilizing any application based on any sort of linguistic theory, it is important to know the arguments for (and against) the source theories as well as any modifications or amendments to the theories themselves.

Et betimelig spørsmål er i hvilken grad, og på hvilken måte, autoritative dokumenter, som læreplaner og lærebøker, faktisk vil kunne reflektere en teoretisk tidsånd, eller bygge på en teori om språk, for å parafrasere Taylor over.

Utarbeidelsen av læreplaner og lærebøker innebærer påvirkning fra mange ulike aktører, og forskningsartikler og teoretiske trender er blant disse. Lingvistiske teorier og artikler kan ha en direkte påvirkning på slike dokumenter, selv om det kan være vanskelig å få øye på disse linjene uten tilstrekkelig avstand i tid.

Analyser av læreplaner og lærebøker setter søkelys på både trender og utfordringer i overordnede teoretiske trender. Aa (2021) påpeker hvordan norske læreplaners historiske utvikling (han bruker Mønsterplan for grunnskolen fra 1974 (M74) og revisjonen av denne i 1987 (M87) som eksempler) viser en endring i retning et tekstlingvistisk og funksjonelt paradigme. Grammatikk gikk fra å forstås som system, til å forstås som grammatikk i bruk, tett knyttet til tekst. Aa påpeker selv at han er usikker på om dette bruksaspektet kvalifiserer til funksjonalisme i streng lingvistisk forstand, men forklarer videre at M87 trolig best kan beskrives som en forkjemper for funksjonell grammatikkundervisning. Haugen (2019, s. 7) beskriver en slik grammatikkundervisning slik:

Funksjonell grammatikkundervisning tyder at ein legg vekt på at grammatiske termar skal brukast i beskriving av og i arbeid med språk, men, sjølv om det etter mitt syn vil vere det mest føremålstenlege, tyder ikkje funksjonell grammatikkundervisning nødvendigvis at undervisninga bygger på funksjonell grammatikkteori.

Også relevant for denne artikkelen, er Aas observasjoner knyttet til forståelsen av grammatikk på 70-80-tallet, hvor, argumenterer Aa, formell/generativ grammatikk ble kategorisert sammen med normativ *kataloggrammatikk*, og hvor inntoget til den funksjonelle grammatikken ble (feilaktig) tolket som et paradigmeskifte i vitenskapen. Faarlund skrev i 1979 (s. 81–82) at forholdet mellom “TG-grammatikk og grammatikkundervisninga i skulen bør vere det same som til dømes matematikkstudiet ved universiteta og matematikk- og

rekneopplæringa i skolen” – lærere burde altså skoleres i transformasjonell-generativ teori. Sitatet kan indikere at dette ikke var tilfelle.

70- og 80-tallets grammatikksyn antyder en sammenheng mellom regjerende vitenskapelige paradigmer og utdanningssektoren. Samtidig illustrerer observasjonene at anvendelse av lingvistisk teori ikke er enkelt. En slik anvendelse kan være spesielt vanskelig gitt den store avstanden mellom en skolegrammatisk forståelse og grammatikk slik lingvister forstår fenomenet. Lingvister ser på grammatikk som bærer av en kulturell verdi i seg selv, hevder Van Rijt og Coppen (2017), “based on ideology rather than being supported by empirical evidence” (2017, s. 361). Lingvisters deskriptive tilnærming står her i konflikt med læreres mer instrumentelle tilnærming, ifølge forfatterne. Ifølge Van Rijt og Coppen benytter skolegrammatikken seg i for liten grad av lingvistisk forståelse, samtidig som de hevder at lingvister som arbeider innenfor de to toneangivende grammatiske teoriene – generative teorier og kognitive teorier – i stor grad er opptatt av teoriinterne problemstillinger, og at kognitiv teori “does not even present itself as a theory, but as a ‘movement’ or ‘enterprise’” (2017, s. 363). Van Rijt og Coppen (2017) argumenterer videre for at mangfoldet av lingvistiske teorier gjør det vanskelig å etablere et felles konseptuelt grunnlag – “a conceptual basis for grammar education” (s. 363) – som kan anvendes i skolen.

Funn fra spesifikke forskningsartikler og enkeltstudier har også fått stor betydning for utarbeidelsen av norske læreplaner. Grammatikk som sådan var lenge nedprioritert i norske læreplaner, trolig påvirket av effektstudier som fra 50-tallet beskrev hvordan grammatikkundervisning ikke hadde noen positiv effekt på elevers skriveferdigheter (se diskusjon i Hertzberg 2014). Dette pessimistiske synet på grammatikkens plass i skolen begynte gradvis å endre seg etter 2012, da en artikkel av Jones, Myhill og Watson påviste positiv effekt på skriveferdigheter hos en gruppe elever som også fikk grammatikkundervisning. I dag er grammatikk en del av læreplanene, syntetisert i formuleringen “system og mulighet”, ikke ulik Myhills formulering “grammar as choice”, (se Myhill 2021, Myhill et al. 2012), igjen basert på Hallidays begrep om “choice” – et sentralt begrep innenfor systemisk-funksjonell grammatikk.

I Australia og England har man i stor grad integrert og kontekstualisert grammatikkundervisningen gjennom visse teoretiske rammeverk, som Hallidays funksjonelle grammatikk (Van Rijt & Coppen, 2017). Det finnes også analyser av språksyn i norske læreplaner. Læreplan i morsmål for språklige minoriteter (Utdanningsdirektoratet 2007), for eksempel, anses som i *liten* grad å forholde seg til den teoretiske utviklingen ved å ikke anse fler-

språklighet som verdifullt per se, og “har nesten ingen formuleringer som betoner verdien av flerspråklig kompetanse” (Kjelaas & Van Ommeren, 2019, s. 13). I de nye læreplanene i norsk er imidlertid språklig mangfold synlig som en verdi i seg selv, i form av kjerneelementet som nettopp heter *Språklig mangfold*, i tråd med den flerspråklige vendingen i det teoretiske landskapet (for problematisering av begrepet i læreplanene, se Vangsnes 2019, og Tonnes svar samme år). Her påpekes det at elever skal forholde seg til både “utforske og samtale om språklig variasjon og mangfold i nærmiljøet” (etter 4. trinn) og “utforske og reflektere over språklig variasjon og mangfold i Norge” (etter 10. trinn), for å nevne de mest eksplisitte.

Både overordnede teoretiske trender og spesifikke studier synes altså å ha hatt stor betydning for norske læreplaner. Det er altså grunn til å spørre seg hvordan mer spesifikke teoretiske tilnærminger utspiller seg i slike dokumenter. Denne artikkelen har som mål å undersøke *hvordan*, eller *hvorvidt*, innsikter fra kognitiv lingvistik er synlige i slike dokumenter. Det er flere grunner til å undersøke akkurat denne teorien. Den første grunnen gir seg selv: kognitive tilnærminger har vært svært toneangivende i visse lingvistiske miljøer de siste tiårene (se seksjon 1.2), noe som, skal vi tro gjennomgangen over, kan bety at denne vil reflekteres i dokumentene jeg undersøker her. Mer spesifikt kan det påpekes at tidligere forskning har undersøkt forståelsen av begreper som er tett knyttet til kognitive retninger i norske læreplaner og lærebøker; Aa (2021) undersøker *bruksbaserte* og *funksjonelle* tilnærminger, mens Haugen (2019) diskuterer forholdet mellom funksjonell grammatikkundervisning og en kognitivt forankret funksjonell grammatikteori. Hva angår lærebøkene i andrespråksdidaktikk er disse, som vi skal se, i stor grad eksplisitt ikke-generative, noe som igjen åpner for spørsmålet om hvilket teoretisk fundament de da bygger på.

1.2 Kort historikk

På 70-tallet i Norge ble mange norske allmenningvister trent i Chomskys teorier, og med generativismen hadde mange blitt fascinert av en teori som forsøkte å integrere psykologiske realiteter om språk, på en måte som gjorde språkvitenskapen relevant for både kognitiv vitenskap og antropologi. Men Chomskys hegemoni ble etter hvert møtt med økende misnøye mot en teori som ble oppfattet som stadig mer teoretisk og abstrahert fra faktisk språkbruk. Utfordringen kom imidlertid ikke fra én teori. Snarere tvert imot oppsto gradvis det som skulle bli en teoretisk paraply med innsikter fra en rekke ulike

disipliner: den kognitive lingvistikken. Også her til lands fikk kognitiv lingvistik etter hvert fotfeste. Men samtidig som teoretiske tilnærminger og korpusundersøkelser med kognitivt utgangspunkt har blitt vanlige, har denne retningens betydning for anvendt lingvistik – altså lingvistisk teori som brukes for å forstå og løse mer praktiske problemer – vært mer uklar.

Der den generative teorien kjennetegnes ved å ha én opphavsmann, kombinerer kognitiv teori innsikter fra svært ulike fagfelt, som skapte denne “paraplyen” av teorier de siste tiårene i forrige århundre. De kom fra lingvistik, psykologi, antropologi og filosofi, og de hadde til felles at de ønsket å ta avstand fra den rasjonalistiske tidsånden som gjorde seg gjeldende i amerikansk språkvitenskap på denne tiden. Samtidig anså de det generative rammeverket som i økende grad abstrahert fra en empirisk og typologisk virkelighet.

Det hele begynte med semantikken. Gradvis ble det stilt spørsmål ved flere vedtatte dikotomier i språkvitenskapen. Lakoff og Ross (1967) avviste det klare skillet mellom syntaks og semantikk; om et ord var grammatisk eller leksikalsk, ble et gradsspørsmål, ikke et ja-/nei-spørsmål. Det samme gjaldt det grunnleggende saussureske skillet mellom bruk og grammatikk, noe som igjen dannet grunnlag for det bruksbaserte fundamentet til den kognitive lingvistikken.

En interesse for disse nye, poststrukturalistiske tankene så vi også i Norge, men det var faktisk morfologien, og Joan Bybees bok om bruksbasert morfologi (1985), som for alvor vekket interessen til forskere, og som bidro til den kognitive lingvistikkens inntog. Det hele kulminerte i Ronald Langackers “bibler” i to bind *Foundations of cognitive linguistics*, som på slutten av 80-tallet for alvor etablerte den kognitive lingvistikken i norsk kontekst i form av en helhetlig teori (Langacker, 1987; 1991, beskrevet i Theil, 2016). Utover 90-tallet og 2000-tallet ble det ved Universitetet i Oslo produsert et betydelig antall hovedfags- og doktorgradsavhandlinger, samt vitenskapelig produksjon fra ansatte ved det daværende lingvistiske instituttet (Forskningsrådet, 2002). På samme tidspunkt ønsket stipendiater ved Norges teknisk-vitenskapelige universitet (NTNU) seg en større teoretisk bredde som også inkluderte det kognitive feltet, noe som kan tyde på at Oslo ledet an i innføringen av den kognitive lingvistikken. Hovdhaugen et al. (1999, s. 492) bekrefter dette, og skriver at de ulike lingvistiske instituttene ved norske universiteter har spesialisert seg på ulike teorier; “Oslo in *cognitive grammar*, descriptive linguistics, and the historiography of linguistics” (min utheving).

Kognitiv lingvistik er i dag ikke én teori, men heller en paraplybetegnelse for en rekke ulike, men relaterte, lingvistiske subteorier. Kognitiv teori skiller seg videre fra andre retninger ved å ikke ha én *foundational text* eller opphavsmann, slik sosiolingvistikken har Labov, og det åpenbare: Generativismen har Chomsky. Den kognitive lingvistikken på sin side kjennetegnes ved en stor pluralisme både i nedslagsfelt og i metode. Hvis man åpner en innføringsbok i kognitiv lingvistik, vil den typisk ikke være organisert etter tema (tilegnelse, morfologi, osv.), men snarere etter subteori. Slik er Geeraerts' artikkelsamling et eksempel (2006). Her ser vi introduksjoner til toneangivende undergrupper av kognitive tilnærminger, fra konstruksjonsgrammatikk til metafor-teori og bruksbasert teori, til teorier om språktilegnelse. Selv om teorien er mangslungen, har de ulike subteoriene felles premisser. Ett slikt er altså at språkbruk tillegges stor betydning: Som navnet indikerer, mener man her at grammatikk formes av bruk. At grammatikk oppstår som det utilsiktede resultatet av bruk, høres kanskje tilforlatelig ut, men er i grunnen en ganske radikal påstand. Ideen er at for eksempel frekvens (altså hvor mange ganger et språklig fenomen dukker opp eller brukes) former grammatikken til talerne på individnivå. Dette er ett av flere psykologiske postulater som gjelder for alle kognitive tilnærminger, oppsummert i den såkalt kognitive forpliktelsen, som vi kommer til i neste avsnitt.

Før vi kommer dit, er det også verdt å nevne at kognitive teorier fortsatt ikke nødvendigvis anses som spesielt sentrale av aktører innen andre teoretiske rammeverk. Et talende eksempel på hvordan det overordnede skillet mellom kognitive og generative teorier fortsatt eksisterer, finner vi i Hårstad, Lohndal og Mæhlums bok om språkvitenskapelig metode (2017). Her vies kognitiv teori to avsnitt (i en bok på 200 sider). Kognitiv teori beskrives som en av de mest "toneangivende opposentene til generativ teori" (s. 90), samtidig som den presenteres som marginal i en større vitenskapsteoretisk kontekst.

1.3 Teoretiske forpliktelser

Til tross for sin pluralisme i nedslagsfelt enes kognitive lingvister om to såkalte forpliktelser, som danner grunnlaget for all kognitiv lingvistik: den kognitive forpliktelsen (*the cognitive commitment*) og forpliktelsen om å være generell (*the generalization commitment*). Førstnevnte er intuitiv: det dreier seg om å gjøre forskning som er i tråd med "other cognitive and brain sciences" (Evans 2016: 283), "that accords with what is known about the mind and brain from other disciplines". Et talende eksempel på denne forpliktelsen kommer til

syne i konstruksjonsgrammatiske analyser av språktilegnelse, slik som i Boyd og Goldberg (2011) sin analyse av hvordan innlærere av engelsk lærer å unngå å plassere visse adjektiv foran substantivet (f.eks. **the asleep man*). Ifølge forfatterne skjer dette ved at innlærere trekker slutninger om at når visse adjektiv ikke opptrer i den posisjonen, er det en *grunn* til det. Her baserer man seg på funn fra psykologien som peker på at barn er “rasjonale imitatorer”, bl.a. på grunnlag av studien til Gergely et al. (2002). Som vi skal se, er imidlertid denne kognitive forpliktelsen ofte kun rent rutinemessig integrert i studier som bruker et kognitivlingvistisk rammeverk, eller ikke tatt med i det hele tatt.

Forpliktelsen om å være generell handler om at grunnprinsipper i kognitiv teori skal gjelde for alle domener av språkbruk, og at man dermed ikke postulerer noe prinsipielt skille mellom syntaks, morfologi, fonologi, og leksikon. Dette postulatet er godt eksemplifisert i den kognitive grammatikaliseringsteorien, hvor grammatikalisering av en konstruksjon innebærer endringer på alle nivåer, på form- og innholds nivå. Grammatikaliseringen av den romanske futurumkonstruksjonen, for eksempel, involverte både fonologisk reduksjon, morfosyntaktisk endring og semantisk bleking. Morfosyntaktisk besto endringen i spansk i at den latinske perifraseren *cantare habeo* ble sammentrukket til *cantaré*, hvor possessiven *habere* mistet sin leksikalske betydning og fikk en grammatisk futurumbetydning (representert i suffikset *-é* i første person entall).

Kognitiv lingvistikk definerer seg selv typisk i opposisjon til andre lingvistiske teorier. I utgangspunktet var den en “Rejection of rationalist zeitgeist” (Evans, 2016, s. 283), andre typiske formuleringer sier at “Usage-based linguists reject the innateness hypothesis of generative grammar” (Diessel, 2017) og at “Cognitive linguistics is something fundamentally different from (...) Chomsky’s minimalist program” (Bernárdez, 1999, s. 9). Dette stadige behovet for å definere seg i opposisjon til andre teorier kjennetegner ofte nyere teorier i konflikt (generativister definerte seg for eksempel i opposisjon til strukturalismen lenge). Men konflikten blir ekstra tydelig innenfor kognitiv teori, siden grunnleggerne av teorien selv befant seg svært langt vekk fra empirien, og lente seg på introspeksjon heller enn innhenting av data. Det åpenbare eksempelet her er Ronald Langackers framstillinger, som er en nærmest eksplisitt ikke-empirisk tilnærming, men også Lakoff og Talmy brukte slike metoder. Denne tilliten til introspeksjon fortsetter å prege feltet, hevder Dabrowska (2017, s. 480), i en “excessive reliance on introspection (...) hvor “many cognitive linguists continue to use their own intuitions (or at best those of a few colleagues) as their main data source”.

2. Anvendt, kognitiv lingvistikk

Til tross for sin prinsipielt bruksnære tilnærming har kognitive studier av mer heterogene brukskontekster vært lite utbredt. Et talende eksempel finner vi i *Handbook of Cognitive Linguistics* fra 2010. Den eneste gangen “bilingualism” nevnes i hele verket, er når Pederson (2010, s. 1024) skriver at “Perhaps even more problematic is the issue of bilingualism. Unless all subjects are totally monolingual, this is a problem for the design”. Samtidig har de siste tiårene sett flere mer eller mindre vellykkede forsøk på å anvende kognitiv teori på mer heterogene språklige utvalg og varierte brukskontekster. Den kognitive andrespråkslingvistikken (godt representert med Nick Ellis’ verker, se f.eks. Ellis et al. 2016), er etablert internasjonalt (se f.eks. Ortega 2015), men det er lite dialog mellom denne og den kognitive sosiolingvistikken. Kognitiv sosiolingvistikk er også et overraskende lite utviklet felt, til tross for at begrepet *cognitive sociolinguistics* ble brukt første gang av lingvisten Dirk Geraaerts i et plenumsforedrag i 2003, etterfulgt av en rekke konferanser og publikasjoner (senest Kristiansen et al., 2021; se også Kristiansen & Dirven, 2008, samt Gunleifsen, 2010 for en tidlig norsk tilnærming). Ingen teoretiske forpliktelser hindrer en sosial vending, snarere tvert imot, og kognitiv sosiolingvistikk er i aller høyeste grad et voksende felt, men like fullt har den helt store revolusjonen latt vente på seg. Det finnes selvsagt unntak, og kognitiv kontaktlingvistikk er et eksempel i så måte. Her kombineres kognitiv lingvistikk og kodeveksling (Backus, 2015). Nyere tilnærminger har også begynt å bruke bruksbaserte termer som innprenting for å forstå språkforvitring (Steinkrauss & Schmid, 2016). I følgende avsnitt skal jeg undersøke bruken av kognitive tilnærminger i en norsk kontekst.

2.1 Kognitiv, bruksbasert, funksjonell

Er det vanskelig å anvende kognitive tilnærminger? Et dykk ned i nyere norske lærebøker og læreplaner viser at begreper knyttet til kognitiv lingvistikk brukes på svært sprikende måter. På den ene siden har det blitt vanlig å referere til kognitiv lingvistikk (i en eller annen form) i et forsøk på å bevege seg i retning en mer empirisk tilnærming til språk. På den annen side, og paradoksalt nok, brukes kognitiv-begrepet som en referanse til mentalistiske tilnærminger som ser på språk abstrahert fra bruk.

Kognitiv-begrepet er dermed polysemt, og brukes både spesifikt om kognitiv teori, og som en paraplybetegnelse om teorier som har den mentale grammatikken som studieobjekt. For å tydeliggjøre forskjellen på disse forståelsene

av begrepet, opereres det internasjonalt (men ikke her til lands) gjerne med et skille mellom *Cognitive* og *cognitive* (med stor og liten C), hvor førstnevnte brukes for å referere til den spesifikke teorien (nevnt allerede i Geeraerts artikkelsamling fra 2006). Wen og Taylor (2021) bruker *Cognitive* for å referere til det de kaller *mikro-kognitive* tilnærminger, mens de bruker *cognitive* for å referere til *makro-kognitive* sådanne, altså tilnærminger som tar for seg språk og kognisjon i bred forstand. Jeg vil i det som følger, bruke begrepene mikro-kognitiv vs. makro-kognitiv.

Begrepene *bruksbasert* og *funksjonalistisk* dukker også opp i litteraturen. Det er likevel viktig å påpeke at disse begrepene ikke trenger å være knyttet til hverken bruk eller funksjonalisme slik vi kjenner den fra kognitive teorier. Sistnevnte dreier seg jo om å forstå språkstruktur gjennom språkbruk, og også hvordan struktur oppstår gjennom diakron endring, og spesifikt grammatikalisering (se særlig arbeidene til Hopper & Traugott, 2003).

2.2 Kognitiv, funksjonell, bruksbasert i læreplaner og lærebøker

I det som følger, gjennomgår jeg det tekstlige materialet som danner grunnlag for diskusjonen, og jeg undersøker bruken av *kognitiv* og nærliggende begreper (*bruksbasert*, *funksjonell*) i to kilder: gjeldende læreplaner i norsk og velbrukte lærebøker fra norske universiteter og høyskoler. Analysen foregår i to ledd, inspirert av henholdsvis en *diskurs-intern* og *diskurs-ekstern* tilnærming (Fairclough, 2003, s. 3). Først dreier det seg om å vurdere innholdet i tekstene, dokumentene, og bøkene i fokus, gjennom den diskurs-interne tilnærmingen. Denne tilnærmingen vil her innebære å fokusere på visse ord, uttrykk og formuleringer som er sentrale innenfor det kognitive rammeverket, som blir gjenstand for målrettede søk, herunder *kognitiv*, *funksjonell* og *bruksbasert*. Videre foretar jeg en såkalt diskurs-ekstern analyse, og det er denne som står i fokus i denne artikkelen, da jeg her knytter innholdsanalysen til overordnede teoretiske spørsmål, nettopp de som dreier seg om det kognitiv-teoretiske landskapet.

Metodisk vil dermed denne studien være en form for dokumentanalyse, hvor de enkelte dokumentene, herunder læreplaner og fagbøker, anses som mer enn bare tekst, men som dokumenter som må forstås i henhold til sin samtid (jf. Asdahl & Reinertsen, 2020), her altså sin *teoretiske* samtid. Det er ikke kvaliteten på dokumentene som vurderes, og avsenderne er ikke viktige her. Snarere ses verkene i lys av kognitiv teori og dens begrensninger.

Før jeg gjennomgår funnene i denne tottrinnsstilnæringen, og diskuterer disse i sin teoretiske kontekst, gjør jeg rede for materialet jeg har brukt. Utvelgelsen av lærebøkene med andrespråksdidaktisk fokus er basert på pensumlister i relevante emner i andrespråksdidaktikk (her begrenset til etter- og videreutdanningskurs ved HINN, UiO, UiB og USN, fordi disse utelukkende bruker flerspråklighetslitteratur til pensum, i motsetning til f.eks. lærerutdanningene, som har et større spekter av tekster), samt Caspersen et al. (2017) sin gjennomgang av pensum på norske lærerutdanninger. Her finner vi en rekke gjenganger, og hva angår andrespråksdidaktikken, er følgende inkludert (nevnt her med boktittel, ikke forfatternavn, for å illustrere fokus på verket, ikke avsenderen):

Tabell 1. Kategorisering av lærebøkene

Enspråklig fokus	Flerspråklig fokus
<p><i>Norsk grammatikk for grunnskolelæreren</i> (Rønning et al., 2020)</p> <p><i>Språk i skolen.</i> <i>Grammatikk, retorikk, didaktikk</i> (Brügger Budal et al., 2020)</p> <p><i>Språkets mønstre. Norsk språklære med øvingsoppgaver</i> (Kulbrandstad & Kinn, 2016)</p>	<p><i>Andrespråksdidaktikk – en innføring</i> (Monsen & Randen, 2017)</p> <p><i>Flerspråklighet til begeistring og besvær</i> (Svendsen, 2021)</p> <p><i>Norsk som andrespråk – perspektiver på læring og utvikling</i> (Gujord & Randen, 2018)</p> <p><i>Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer</i> (Golden & Selj, 2019)</p> <p><i>Språklig mangfold og læring</i> <i>Didaktikk for flerspråklige klasserom</i> (Bjarnø et al., 2017)</p>

Læreplaner, på sin side, er særlig interessante kilder. De er produkt av en innfløkt samskrivingsprosess som involverer både fagfolk, byråkrater og politikere, og de har gått gjennom mange aktører og omfattende bearbeidingsprosesser i forkant av publisering. Som dokumenter vil de i særklasse kunne representere den teoretiske tidsånden, og de har en naturlig autoritet, basert på lesernes opparbeidede tillit til arbeidet som ligger bak deres utforming. I likhet med utvelgelsen av lærebøkene tar jeg for meg én læreplan med enspråklig grammatisk fokus, Læreplan i norsk (NOR 01-06), samt én læreplan som fokuserer på flerspråklige individer, Læreplan i grunnleggende norsk for språklige minoriteter (NOR07-02).

2.2.2 Kognitiv grammatikk og kognitive tilnærminger i lærebøker i språk

Som nevnt innledningsvis er grammatikksyn i både lærebøker og læreplaner studert både internasjonalt og nasjonalt. Hertzberg (2011, s. 19) spør seg hva som egentlig menes med grammatikkundervisning i en norsk skolesammenheng. Hun besvarer spørsmålet selv:

Jeg tror trygt vi kan si at det hovedsakelig er (...) undervisning i språklige strukturer og kategorier. Undervisningen kan være mer eller mindre teoretisk og systematisk – i flere av undersøkelsene er det lagt vekt på å gjøre grammatikkundervisningen funksjonell og virkelighetsnær – men den dreier seg likevel alltid om å analysere og kategorisere språklige enheter.

Rønning et al., forfatterne av den svært velbrukte *Norsk grammatikk for grunnskolelæreren*, skriver helt eksplisitt følgende, (2020, s. 18), skriver da også helt eksplisitt at:

“Språket i bruk”, derimot, innebærer at vi interesserer oss mest for hva vi bruker språket til. (...) Når hovedinteressen er hva vi bruker språket til, er det språkets funksjoner som står i sentrum, og en grammatikk med et slikt perspektiv kalles funksjonell grammatikk.

Slike grammatikksyn har tidligere blitt diskutert av bl.a. Haugen (2019), som peker på at nyere norske grammatikkbøker gjerne forfekter en “funksjonell grammatikkundervisning”, uten henvisning til “funksjonell grammatikk”. Funksjon er her assosiert med bruk, uløselig knyttet til lese- og skriveopplæring, i en tydelig ikke-teoretisk forståelse av bruksbasert lingvistikk. Haugen diskuterer videre hvorvidt dybdelæring kan oppnås gjennom en forståelse av tekst (altså faktisk språkbruk) som en kilde til innsikt om språket i bruk.

Det finnes unntak. Theils beskrivelse av semantikk i tredjeutgaven til *Språk i skolen* (2020) er opplagt mikro-kognitiv, for å bruke Wen og Taylors begrep som jeg introduserte innledningsvis. Her kan vi bl.a. lese at “Det særegne ved ein prototypisk kategori er at han ikkje har klåre grenser, og at nokre medlemmer av kategorien er betre representantar for kategorien enn andre” (s. 63). Selv om kapittelet har referanser til videre lesning av kognitive grammatikere på slutten av kapittelet, er det ikke eksplisitt teoretisk. Andre forfattere i samme bok fremhever også et dynamisk syn på språk, og Tonne skriver om å se den “uendelige språkbruken” i den “endelige grammatikken” (s. 189), og en

mulighet for å se grammatikkbeskrivelser som del av “noe større” (s. 174). Dette vitner om et språksyn hvor grammatikken oppstår som resultat av bruk, heller enn adskilt fra sistnevnte.

Språk i skolen skiller seg her noe fra *Språkets mønstre*, som presenterer norsk grammatikk på en nærmest teorinøytral måte. *Kartet og terrenget*, altså prinsippene som legges til grunn for den grammatiske beskrivelsen, diskuteres (s. 21–23), og “disse retningslinjene utgjør en slags modell av språkssystemet som angir blant annet hvilke deler systemet består av, og hva slags fenomener det er aktuelt å gjøre rede for innenfor de forskjellige delene” (s. 22). Dette systemet forstås videre inndelt i ulike undersystemer, som det riktignok påpekes at “griper inn i hverandre” (s. 18), men dette er påstander lingvister flest vel vil enes om, og som ikke fordrer noen eksplisitt mikro-kognitiv forståelse. Det kan likevel nevnes at den i høyeste grad mikro-kognitive prototype-modellen trekkes fram som en utviklet modell for å beskrive ordbetydning (s. 34–35), og at betydning innenfor denne modellen er bygget opp av en rekke trekk, hvor den som har flest av disse trekkene, er prototypen – det mest typiske eksempelet.

Hva så med den norske, anvendte kognitive andrespråkslingvistikken? Her skal jeg se på lærebøker, primært innen andrespråksfeltet. Selv om det finnes en norsk, generativ andrespråkslingvistikk, er det kognitive retninger – i svært bred forstand – som regjerer. Gujord og Ragnhildstveit (2018) diskuterer eksplisitt det teoretiske grunnsynet i norske studier av tverrspråklig påvirkning. De påpeker at den norske transferforskningen deler seg i to retninger, den kognitive og den generative. Selv om det finnes generativ transferforskning, påpeker forfatterne at den typiske norske transferstudien i dag har en kognitiv tilnærming (s. 147). Imidlertid hevder forfatterne at det er lett å identifisere en generativ studie, men “ikkje like tydeleg i alle studiane om forfatterna har eit kognitivt perspektiv, eller om perspektivet er eit anna” (s. 147). Forfatterne begrenser altså kapittelet sitt til å i hovedsak ta for transferstudier innenfor “ei kognitiv orientering” (s. 134). Som eksempler på en slik orientering bruker de spesielt Jarvis og Pavlenkos bok fra 2008, *Crosslinguistic transfer in language and cognition*. Denne boka er interessant, da den illustrerer både en makro-kognitiv tilnærming og eksplisitt diskuterer kognitive teoretikers påvirkning på studiet av overføring. Hva angår førstnevnte, kan vi observere denne kognitive-forståelsen både i bokas tittel, og i utsagn som “there may be a number of cognitive levels at which two or more languages that a user knows can exert an influence on on another” (2008, s. 23). Hva angår kognitive teoretikers eksplisitte påvirkning, dreier det seg primært om lingvistisk relativisme, altså

hvorvidt språk former eller påvirker tanken. I dette spørsmålet tas det avstand fra den generative universal-grammatikken, og forfatterne siterer Lakoff, som påpekte at universal-grammatikkens hegemoni hadde gjort at forskere flest styrte unna relativismen, og at denne ble en “bête noire, identified with scholarly irresponsibility, fuzzy thinking, lack of rigor, and even immorality” (Lakoff, 1987, s. 304). Pavlenko og Jarvis’ mål var nettopp å bruke innsikt fra den kognitive nyrelativismen i studiet av overføring, og sammenhengen mellom disse to tilnærmingene blir på den måten tydelig.

Nistov, Gustafsson og Cadierno sin artikkel “Bruksbaserte tilnærminger til andrespråkslæring” (2018) er den første og eneste systematiske gjennomgangen av bruksbasert, kognitiv lingvistikk i en norsk andrespråkskontekst. De skriver at dette rammeverket “framhever at grammatisk kunnskap kommer fra erfaring, står først og fremst i kontrast til chomskyansk generativ lingvistikk og UG-tilnærminger” (s. 108). “I motsetning til generativ lingvistikk (...) ser bruksbaserte tilnærminger forankret i kognitiv lingvistikk på språk som et produkt av generelle kognitive evner. Språk er altså uatskillelig forbundet med menneskelig kognisjon og generelle kognitive prosesser som persepsjon, oppmerksomhet, kategorisering, figur-bakgrunn-organisering og skjema-tisering” (s. 109). De peker også på et magert antall publiserte artikler innen dette teoretiske landskapet.

Flere av lærebøkene og artikkelsamlinger innen flerspråklighets-/andrespråk som jeg har undersøkt her, har et eksplisitt makro-kognitivt ståsted, slik Nistov, Gustafsson og Cadierno gjør over. Monsen og Randen (2017, s. 26) skriver:

kognitiv læringsteori oppsto som et resultat av den antibehavioristiske bølgen i 1960-årene. Man sluttet å betrakte innlæreren som et tomt skall som kunne fylles med kunnskap, og begynte å anse ham eller henne som et kreativt og tenkende individ”. “Innen de kognitive læringsteoriene rettes oppmerksomhet mot hvordan hjernens prosessering av ny språklig informasjon kan forklare andrespråkslæring.

Svendsen (2021) beskriver henholdsvis et kognitivt eller et psykolingvistisk, og et sosiolingvistisk eller språksosiologisk perspektiv på flerspråklighet. De to førstnevnte brukes synonymt; “I dette kapitlet har vi tatt for oss to- eller flerspråklighet primært ut ifra et kognitivt eller psykolingvistisk perspektiv” (s. 61), mens sistnevnte forstås i opposisjon, slik: “Den inkluderer både et kog-

nitivt eller et psykolingvistisk og et sosiolingvistisk eller språksosiologisk perspektiv på flerspråklighet” (s. 1). *Kognitiv* forstås her synonymt med *psykolingvistisk*, i opposisjon til språk i bruk og språk i samfunnet, noe vi kan tolke som en klar *makro*-kognitiv tilnærming. Hun beskriver videre teorier som har fokus på funksjon eller bruk slik, for å utdype Grosjeans (2010, s. 4) beskrivelse av flerspråklighet: “those people who need and use two or more languages (or dialects) in their everyday lives”.

Slike kompetansebaserte og *funksjonelle* eller *bruksbaserte* definisjoner legger altså vekt på det at man bruker ulike språk i dagliglivet, i visse situasjoner, for visse formål eller til ulike personer. (s. 22)

Bruksperspektivet utdypes som følger:

Bruksstrategiene omhandler språket i bruk, altså hvilke strategier man tyr til når man ønsker å overbringe et budskap når man ikke har tilstrekkelige språkferdigheter til å gjøre det på en vellykket måte (s. 39)

I et kognitivt eller et psykolingvistisk perspektiv inkluderer Svendsens bok videre den senere forskningsdebatten om hvorvidt flerspråklighet utgjør en kognitiv ressurs, og den tar også opp ulike kognitive eller psykolingvistiske aspekter ved flerspråklig tilegnelse. Svendsen skriver at et *kognitivt perspektiv på ressurs* innebærer at det å kunne flere språk utgjør en slags kognitiv reserve eller en kognitiv hjulpekilde. Samtidig brukes kognitiv-begrepet for å beskrive en rekke ulike lingvistiske prosesser og elementer, bl.a. *faktor*, *utvikling*, *mekanisme* og *kontrollfunksjoner*, for å nevne noen.

Selj og Ryen (2019) skriver om et “underliggende kognitivt fundament” (s. 91), som er felles for den språklige og begrepsmessige utviklingen, samt “kognitiv kompleksitet” i relasjon til skoleoppgaver og vanskelighetsgrad (s. 31), basert på Blooms taksonomi fra 1956. På samme måte skriver Vigrestad (2015) om at det i kognitive teorier står sentralt “at morsmål alltid påvirker andrespråket der all tidligere erfaring tas med inn i ny erfaring” (s. 53). Selj (2015) skriver at læring er en aktiv prosess der eleven knytter ny informasjon sammen med egne erfaringer og kunnskaper, “en form for konstruktivistisk læringssyn, som langt på vei er felles for kognitive og sosiokulturelle teorier” (s. 23). Hun beskriver videre de kognitive læringsteoriene som “en konstruksjonsprosess der nytt stoff bearbeides individuelt og forstås i lys av det eleven allerede kan”.

Kognitiv læringsteori er sentral i andrespråksdidaktikken, og er en term fra pedagogikken som bygger på Piagets konstruktivistiske læringsteorier. Også Svendsen (2021, s. 41) knytter kognitive tilnæringer til læring, slik: “Viktige kognitive faktorer i all språklæring er såkalte *læringsstrategier* og *språkbruksstrategier*.”

Disse kildene utpeker seg på flere måter. Først og fremst skisserer de en avstand fra behavioristiske retninger fra 60-tallet. Dette er imidlertid en makro-kognitiv tilnærming, som ikke skal forveksles med mikro-kognitive tilnæringer. Her forstås altså et konstruktivistisk læringssyn som kompatibelt med både kognitive og sosiokulturelle retninger. Slik er det ikke alltid. Paradoksalt nok skisseres den sosiokulturelle teorien ofte i opposisjon til den kognitive lingvistikken, selv om disse to i praksis deler helt sentrale fundament. Svendsen (2021) skriver for eksempel at sosiokulturelle og sociolingvistiske teorier kan supplere den tradisjonelle lingvistisk/kognitive andrespråkslingvistikken (s. 76).

Hvis vi ser utover tekstene, til de *tekst-eksterne* elementene, er to tendenser altså gjennomgående for lærebøkene i norsk andrespråkslingvistik. På den ene siden skiller de eksplisitt mellom de kognitive og de sosiokulturelle teoriene. Kognitive tilnæringer kan her da tolkes i opposisjon til bruks-baserte og sosiokulturelle tilnæringer, i en tydelig makro-kognitiv forståelse av begrepet. På den andre siden har vi sett at enkelte verker også gjør et skille mellom de kognitive og de generative tilnærmingene eksplisitt. Dette vitner om en mikro-kognitiv forståelse.

2.2.1 System vs. bruk og fravær av kognitive tilnæringer i læreplaner i språk
I det som følger, analyserer jeg også to læreplaner gjennom tottrinns-tilnærmingen skissert i 2.2. Som i lærebøkene, tar jeg for meg både dokumenter knyttet til enspråklige og flerspråklige individer, og undersøker først de tekst-interne elementene. Læreplan i norsk (NOR 01-06) skisserer altså at norsk er “et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, danning og identitetsutvikling. Faget skal gi elevene tilgang til kulturens tekster, sjangre og språklige mangfold og skal bidra til at de utvikler språk for å tenke, kommunisere og lære”, mens Læreplan i grunnleggende norsk for språklige minoriteter (NOR07-02) på sin side beskriver dette som “et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, danning og identitetsutvikling. Faget skal bidra til å gi elevene et solid språklig, kommunikativt og faglig grunnlag som gjør dem i stand til å delta i sosiale fellesskap og i ordinær opplæring i alle fag.”

Som kjent ble det etter fagfornyelsen innført såkalte kjerneelementer, altså det som anses som det mest sentrale i hvert fag. I norsk finnes seks slike, og ett er særlig orientert mot grammatikk og språkbruk. Vi kan lese følgende i kjerneelementene i norsk (NOR 01-06):

Språket som system og mulighet

Elevene skal utvikle kunnskaper om og et begrepsapparat for å beskrive grammatiske og estetiske sider ved språket. De skal beherske etablerte språk- og sjangernormer, og kunne leke, utforske og eksperimentere med språket på kreative måter (NOR01-06)

Som vi så i innledningen, skiller de nye læreplanene i norsk eksplisitt mellom språket som system (grammatikk abstrahert fra bruk, slik den gjerne er å finne i skolegrammatikker) og språket som mulighet (assosiert med bruk og utprøving) som sine kjerneelementer. Dette “mulighetsrommet” presenteres atskilt fra den grammatiske beskrivelsen. Dette er en mindre omformulering av skillet mellom språket som system (ren grammatisk kunnskap) og språket i bruk (den grammatiske kunnskapen omsatt i praksis) fra forrige gjeldende læreplan. Der kunne vi lese følgende, under hovedområdet “Språk, litteratur og kultur”:

Elevene skal få kunnskap om språket som system og språket i bruk. De skal lese og reflektere over et stort og variert utvalg av eldre og nyere tekster i ulike sjangere og fra ulike medier. (NOR01-05)

I NOR01-06 kan vi under de trinnsesifikke kompetansemålene lese om å “bruke språket på kreative måter” (4. trinn), “leke med språket” (7. trinn), “bruke fagspråk” (10. trinn), “bruke kunnskap om språket som system til å utforske og sammenligne språk” (VG1, VG2), “bruke fagspråk til å beskrive særtrekk ved norsk sammenlignet med svensk, dansk og norrønt” (VG2).

Skillet mellom system, på den ene siden, og bruk, på den andre, er likevel i aller høyeste grad til stede i den nye formuleringen, om enn i et mer fargerikt språk. I disse trinnsesifikke kompetansemålene kan det metaspråklige aspektet sies å være tydeligere, men skillet mellom grammatikk og bruk er synlig i formuleringen som peker på “system” på den ene siden, og “mulighet” på den andre.

Hvis vi nå plasserer disse dokumentene i sin teoretiske samtid, kan det innvendes at det virker utopisk å se for seg at læreplaner ikke skal reflektere en dikotomi mellom system og bruk, dessuten er det jo langt fra alle forskere som

delers synet på at dette skillet ikke bør videreføres. Samtidig er det påfallende at andre felt, f.eks. reflektert i læreplaner som tar for seg flerspråklighet, har blitt modernisert i henhold til sosiolingvistiske teorier og mer i takt med gjeldende flerspråklighetsteoretiske grunnpilarer (herunder flerspråklighet som ressurs). “Språklig mangfold” er et kjerneelement, og elever skal kunne “forstå egen og andres språklige situasjon i Norge”. Elever skal opparbeide seg “inn-sikt i sammenhengen mellom språk, kultur og identitet” og “utforske og reflektere over sammenhengen mellom språk og identitet” (7. trinn).

I den grad det norskfaglige har blitt endret, er det heller i takt med en teoretisk vending i retning metaspråk som grammatikkens kjerne. Kompetansemålene for de enkelte trinnene illustrerer også dette, og etter 7. trinn skal elevene kunne “bruke fagspråk og kunnskap om ordklasser og setningsoppbygging i samtale om egne og andres tekster”, før de etter 10. trinn skal “bruke fagspråk og kunnskap om grammatikk”. Denne overgangen til et fokus på metaspråk er grundig diskutert i litteraturen, bl.a. av Aa (2021), som påpeker hvor krevende det er å skulle anvende et grammatisk metaspråk, og at et språk om språket i seg selv ikke er nok. Som et apropos kan det her likevel nevnes at metaspråklig kompetanse er tett knyttet til kognitiv *læringsteori*, hvor det å være seg bevisst hva man lærer, og hvordan man lærer det, også er sentralt.

I læreplanen *Grunnleggende norsk for språklige minoriteter* (NOR 07-02) er fokus naturlig nok et annet enn i læreplanen i norsk. Fagets relevans og sentrale verdier formuleres slik:

Grunnleggende norsk for språklige minoriteter er et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, danning og identitetsutvikling. Faget skal bidra til å gi elevene et solid språklig, kommunikativt og faglig grunnlag som gjør dem i stand til å delta i sosiale fellesskap og i ordinær opplæring i alle fag.

Kjerneelementene er knyttet til det produktive og det reseptive; muntlig kommunikasjon, lesing og skriftlig tekstsaking. Det sosiolingvistiske grunnlaget er eksplisitt og tydelig. “Elevene skal oppleve at språklig og kulturelt mangfold er en ressurs i opplæringen.” Det finnes også mer eksplisitte formuleringer knyttet til kontrastiv typologi, som følgende: “De skal oppøve et sammenlignende perspektiv på norsk og språk de kan fra før.” Ett punkt utpeker seg, det er punktet Språklæring. Her står følgende:

Elevene skal utvikle kunnskaper om hva det innebærer å lære seg et nytt språk. De skal bruke språklæringsstrategier for å utvikle språkferdighetene sine, og de skal kunne sammenligne norsk med språk de kan fra før. Dette omfatter både språket som system og språket i bruk.

Kravene er her både detaljerte og krevende. Elevene skal utvikle metaspråk om læring (hva det innebærer å lære seg et nytt språk). De skal bruke språklæringsstrategier for selv aktivt å ta del i egen språkutvikling, og kunne noe kontrastiv typologi. Dette skal omfatte både systemnivå og bruksnivå. I motsetning til lærebøkene, som i varierende grad forholder seg eksplisitt til kognitive tilnærminger, er læreplanene tilsynelatende frie for lingvistiske teoretiske forpliktelser innenfor grammatikkdomemet. For å forstå hvorfor det er slik, må vi forstå begrensninger knyttet til kognitiv teori som sådan. Å bygge bro mellom struktur og bruk er nemlig et grunnproblem for den kognitive lingvistikken.

3. “Grammar is grammar and usage is usage”

I denne artikkelen har jeg gjort to observasjoner rundt bruken av begrep assosiert med kognitiv lingvistik i norsk kontekst, gjennom en totrinnsstilnærming, med fokus på henholdsvis innhold og teoretisk kontekst. På den ene siden, i lærebøker i norsk grammatikk og innen norsk for lærerstudenter, forstås funksjonell grammatikk som assosiert med bruk alene, knyttet til grammatikkundervisning i en skolekontekst – av noen kalt funksjonell grammatikkundervisning, se bl.a. Aa (2021) og Haugen (2019). Funksjon og bruk forstås her tilsynelatende ikke knyttet til den mikro-kognitive forståelsen av disse begrepene.

På den andre siden, i litteraturen som tar for seg flerspråklighet, forstås kognitive tilnærminger ulikt. Her brukes kognitive retninger for å referere både til tilnærminger som er *abstrahert* fra bruk, og grupperes sammen med mentalistiske tilnærminger til språkbruk, en tydelig makro-kognitiv tilnærming. Samtidig bygger en rekke studier, særlig innenfor overføring, på spesifikke mikro-kognitive antakelser, bl.a. om språklig relativisme. I læreplaner opprettholdes fortsatt dikotomien mellom system og bruk – her er det få eller ingen spor etter den kognitive lingvistikken. Den mikro-kognitive forståelsen av forholdet mellom bruk og grammatikk er usynlig, og skillet mellom de to opprettholdes.

Som vi så innledningsvis, vil språkteoretiske antakelser få konsekvenser for både lærebøker og læreplaner, selv om antakelsene ikke alltid gjøres eks-

plisitt. Når vi her har observert en rekke ulike forståelser for både kognitiv, bruk og funksjonalisme, sier denne bruken noe om teorien bak – de teksteksterne elementene. Samtidig har vi sett at mange formuleringer i læreplaner tydelig har blitt påvirket av teoretiske trender, men at skillet mellom system og bruk består. Essensen i kognitiv lingvistikk er jo nettopp at den strukturelle dikotomien mellom bruk og grammatikk må avvises, dessuten at kognitive studier har forpliktelser knyttet til forståelsen av det kognitive, samt er forpliktet til å være tilstrekkelig generelle. Samtidig illustrerer denne språkforståelsen et aspekt ved kognitive teorier som fortsatt fremstår lite utviklet, og peker på et større teoretisk problem. Det dreier seg om forholdet mellom *prosess* og *produkt*; altså linken mellom henholdsvis *språket i bruk* og *språket som system*. Ja, våre mentale grammatikker har oppstått som et resultat av bruk, men *hvordan*?

Haspelmath (2021) problematiserer dette sosiale aspektet, og peker på at sosiale konvensjoner og sosial læring spiller en liten rolle i kognitive og bruksbaserte teorier. Bybees kjente definisjon er talende: grammatikk er “The organization of *one's* experience with language” (2006, s. 711, min utheving). Haspelmath, en selverklært bruksbasert funksjonalist, mener at denne organiseringen, altså den internaliserte grammatikken, er sekundær, og at det primære studieobjektet bør være konvensjonene som styrer språkbruken. Han peker her på et paradoks knyttet til den kognitive lingvistikken: den fokuserer på grammatikk som et epifenomen av bruk, samtidig som den i liten grad forsøker å modellere hva denne bruken, altså konvensjonaliseringen, egentlig går ut på. Kognitivister bryr seg unektelig om store datamengder og mye empiri (f.eks. ved bruk av korpora), samt store typologiske utvalg (f.eks. i den diakrone typologien og grammatikaliseringsteorien), men stemmer det at de bryr seg mindre om læring?

Innen bruksbaserte tilnærminger til språkkontakt er dette produktorienterte fokuset i høyeste grad synlig. Kontemporære tilnærminger til språkkontakt fokuserer mer på produktet eller resultatet, og mindre på de enkelte prosessene som muliggjør endring. Et eksempel på dette er Heine og Kutevas (2005, s. 116) diskusjon om grammatikalisering som et resultat av kontakt, der de uttaler at de vil ha “lite å si om prosessen som fører til produktet, siden den fremdeles er dårlig forstått” (min oversettelse). Ettersom språklig endring ofte blir observert *post hoc*, er det spesielt vanskelig å anta noe om samspillet mellom de involverte prosessene. De fleste historiske lingvister unngår det helt, med visse unntak (se f.eks. Petré & Van de Velde, 2018). Fløgstad og Lanza (2019) peker også på behovet for økt fokus på prosessorienterte tilnærminger.

Det kan dermed se ut som om vi har en “missing link” mellom individets kognitive grammatikk, og de bruksprosessene som leder til denne grammatikken. Læring – altså prosess – er mindre populært som studieobjekt for lingvisten enn sluttresultatet – altså produktet, det være seg en språkvarietet eller et tilegnet språk. Dette ser vi i både historisk lingvistik, som over, i kontaktlingvistiske studier, og ikke minst også i kognitive tilnærminger. Det har blitt hevdet av kognitive lingvister at det var Chomskys legendariske anmeldelse av Skinner’s *Verbal Behavior* som for alvor fjernet læringsaspektet fra lingvistikken (Divjak, 2021) – et godt eksempel på at skyttergravene holder stand. Sannsynligvis er svaret et annet: det sosiale og kommunikative aspektet har opplevdes som implisitt i den kognitive lingvistikken, som på sin måte “foreshadowed a social turn”, slik Langacker har påstått (2016). Alt i alt gjør innsikten fra de norske læreverkene det fristende å hente opp tittelen på Newmeyers velskrevne artikkel fra 2003: “Grammar is grammar and usage is usage”.

Referanser

- Asdahl, K. & H. Reinertsen (2020). *Hvordan gjøre dokumentanalyse? En praksisorientert metode*. Cappelen Damm Akademisk.
- Backus, A. (2015). A usage-based approach to code-switching: The need for reconciling structure and function. I Stell, G. & Yakpo, K. (red.), *Code-switching Between Structural and Sociolinguistic Perspectives*. De Gruyter Mouton, 19–38.
- Bernárdez, E. (1999). Some reflections on the origins of cognitive linguistics. *Journal of English Studies* 1, 9–27.
- Bjarnø, V., Nergård, M. E. & Aarsæther, F. (2017). *Språklig mangfold og læring. Didaktikk for flerspråklige klasserom*. Gyldendal.
- Boyd, J. K. & Goldberg, A. (2011). Learning what NOT to say. The role of statistical preemption and categorization in *a*-adjective production. *Language* 87–1, 55–83.
- Brügger Budal, I., Theil, R., Thorvaldsen, B. Ø. & Tonne, I. (red.) (2020). *Språk i skolen. Grammatikk, retorikk, didaktikk*. 3. utg. Fagbokforlaget.
- Bybee, J. (1985). *Morphology. A Study of the Relationship between Meaning and Form*. John Benjamins.
- Bybee J. (2006). From usage to grammar. The mind’s response to repetition. *Language* 82–4, 711–733.

- Caspersen, J., Bugge, H., & Nordli Oppegård, S. M. (2017). *Humanister i lærerutdanningene Valg og bruk av pensum, kompetanse og rekruttering, faglig identitet og tilknytning*. HiOA-rapport nr. 2. Skriftserien, HiOA Læringscenter og bibliotek.
- Diessel, H. (2017). Usage-Based Linguistics. *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. Lastet ned 9. april. 2021 fra <https://oxfordre.com/linguistics/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-363>.
- Divjak, D. (2021). What can be learned from usage. Language Structure and Language Use-serien. The Birmingham lectures, University of Birmingham. Online forelesningsrekke, lastet ned herfra: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/edacs/departments/englishlanguage/events/2021/birmingham-lectures/index.aspx>
- Ellis, N., Römer, U. & Brook O'Donnell, M. (2016). *Usage-based Approaches to Language Acquisition and Processing: Cognitive and Corpus Investigations of Construction Grammar*. Language Learning Monograph Series. Wiley-Blackwell.
- Evans, V. (2016). Cognitive linguistics. *Oxford Handbook of Cognitive Science*. Oxford University Press, 283–299.
- Faarlund, J. T. (1980 [1979]). Grammatikk i skolen? I Hertzberg, F. & Jahr, E. H. (red.), *Grammatikk i morsmålsundervisninga?*. Novus. 75–82.
- Fløgstad, G. N. & Lanza, E. (2019). Multilingualism across the lifespan. I Darquennes, J., Salmons, J. og Vandenbussche, W. (red.), *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft: Language contact*. De Gruyter Mouton.
- Geeraerts, D. (2006). *Cognitive Linguistics. Basic Readings*. Cognitive Linguistics Research [CLR], 34. De Gruyter Mouton.
- Gergely, G., Bekkering, H. & Király, I. (2002). Rational imitation in preverbal infants. *Nature* 415, 755.
- Golden, A. & Selj, E. (red.) (2019). *Skriving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Cappelen Damm Akademisk.
- Gunleifsen, E. (2010). Prototypiske attributive possessive uttrykk: En komparativ studie av talespråklig variasjon og endring hos unge språkbrukere i Kristiansand og Arendal. Svar fra doktoranden. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 28, 115–122.
- Gujord, A. & Tveit Randen, G. (red.) (2018). *Norsk som andrespråk – perspektiver på læring og utvikling*. Cappelen Damm Akademisk.

- Gujord, A. & Ragnhildstveit, S. (2018). Tverrspråkleg påverknad – status og trendar i norsk andrespråksforskning. I Gujord, A. & Tveit Randen, G. (red.), *Norsk som andrespråk – perspektiver på læring og utvikling*. Cappelen Damm Akademisk. 133–161.
- Haspelmath, M. (2021). Explaining diverse language structures from convergent evolution of linguistic conventions. The Birmingham lectures. Online forelesningsrekke, lastet ned herfra: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/edacs/departments/englishlanguage/events/2021/birmingham-lectures/index.aspx>
- Haugen, T. A. (2019). Funksjonell grammatikk som metaspråk i skulen – ei moglegheit for djupnelæring i arbeid med språk og tekst. *Acta Didactica Norge*, 13–1.
- Heine, B. & Kuteva, T. (2005). *Language Contact and Grammatical change*. Cambridge University Press.
- Hertzberg, F. (2011). Grammatikk? I Nergaard, M. E. & Tonne, I. (red.) *Språkdidaktikk for norsklærere. Mangfold av språk og tekster i undervisningen*. Universitetsforlaget. 17-27.
- Hertzberg, F. (2014). Grammatikken i skolen - klart for en omkamp? *Bedre skole* 3.
- Hopper, P. J. & Closs Traugott, E. (2003). *Grammaticalization*. 1. utg. Cambridge University Press.
- Hovdhaugen, E., Karlsson, F., Henriksen, C. & Sigurd, B. (2000). *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Societas Scientiarum Fennica.
- Hårstad, S., Lohndal, T. & Mæhlum, B. (2017). *Innganger til språkvitenskap. Teori, metode og faghistorie*. Cappelen Damm Akademisk.
- Kristiansen, G., Franco, K., De Pascale, S., Rosseel, L. & Zhang, W. (red.) (2021). *Cognitive Sociolinguistics Revisited*. [Applications of Cognitive Linguistics vol. 48]. De Gruyter Mouton.
- Kristiansen, G. & Dirven, R. (red.) (2008). *Cognitive Sociolinguistics: Language Variation, Cultural Models, Social Systems*. De Gruyter Mouton.
- Kulbrandstad, L. & Kinn, T. (2016). *Språkets mønstre. Norsk språklære med løsningsoppgaver*. 4. utg. Universitetsforlaget.
- Kunnskapsdepartementet (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
- Kunnskapsdepartementet (2019). *Læreplan i grunnleggende norsk for språklige minoriteter (NOR07-02)*. Læreplanverket for kunnskapsløftet 2020.

- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Ross, J. (1967/1976). Is deep structure necessary? I J. D. McCawley (red.), *Syntax and Semantics*, Volume 7: Notes from the Linguistic Underground. New York Academic Press, 159–164.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II: Descriptive application*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (2016). Working towards a synthesis. *Cognitive Linguistics* 27–4, 465–477.
- Monsen, M. & Tveit Randen, G. (2017). *Andrespråksdidaktikk – en innføring*. Cappelen Damm Akademisk.
- Myhill, D. (2021). Grammar re-imagined: foregrounding understanding of language choice in writing, *English in Education*, 55-3, 265–278
- Newmeyer, F. J. (2003). Grammar is grammar and usage is usage. *Language* 79-4, 682–707.
- Nistov, I., Gustafsson, H. & Cadierno, T. (2018). Bruksbaserte tilnærminger til andrespråklæring. I Gujord, A. & Tveit Randen, G. (red.), *Norsk som andrespråk – perspektiver på læring og utvikling*. Cappelen Damm Akademisk, 107–126.
- Norges forskningsråd (2002). *Norsk lingvistikk. En evaluering av forskningen ved fem universitetsinstitutter*. Evaluering.
- Ortega, L. (2015). Usage-based SLA: A research habitus whose time has come. I Cadierno, T. & Eskildsen, S. W., (red.), *Usage-based Perspectives on Second Language Learning*. De Gruyter Mouton, 353–373.
- Pederson, E. (2010). Cognitive Linguistics and Linguistic Relativity. I Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (red.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, 1012–1045.
- Petré, P. & Van de Velde, F. (2018). The real-time dynamics of the individual and the community in grammaticalization. *Language*, 94-4, 867–901.
- Rønning, M., Sørland, K. & Vaagen, O. (2020). *Norsk grammatikk for grunnskolelæreren*. 2. utg. Cappelen Damm Akademisk.
- Selj, E. (2019). Skrivekyndighet og de nye skriverne i utdanningssystemet. I Golden, A. & Selj, E. (red.), *Skrijving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring og elevenes stemmer*. Cappelen Damm Akademisk.
- Selj, E. og Ryan, E. (2015). *Med språklige minoriteter i klassen. Språklige og faglige utfordringer*. Cappelen Damm.

- Steinkrauss, R. & Schmid, M. S. (2016). Entrenchment and language attrition. I Schmid, H. (red.). *Entrenchment and the Psychology of Language Learning. How we reorganize and adapt linguistic knowledge*. De Gruyter Mouton, 367–383.
- Spring, R. (2019). *From Linguistic Theory to the Classroom: A Practical Guide and Case Study*. Cambridge Scholar Publishing.
- Svendsen, B. A. (2021). *Flerspråklighet til begeistring og besvær*. Gyldendal Akademisk.
- Taylor, J. (2018). *Ten Lectures on Applied Cognitive Linguistics*. Brill.
- Theil, R. (2016). Kognitiv lingvistikk ved Universitetet i Oslo på 80- og 90-talet, I Enger, H. O., Norvik Knoph, M., Kristoffersen, K. E. & Lind, M. (red.), *Helt fabelaktig! Festskrift til Hanne Gram Simonsen på 70-årsdagen*. Novus Forlag, 219–234.
- Theil, R. (2020). Semantikk. I Brügger Budal, I., Theil, Rolf, Thorvaldsen, B. Ø. & I. Tonne (red.). *Språk i skolen. Grammatikk, retorikk, didaktikk*. 3. Utgave. Fagbokforlaget, 57–100.
- Tonne, I. (2019). Å ta telling. Språklig mangfold i fagfornyelsen LK20. *Prosa* 6.
- Vangsnæs, Ø. (2019). Sentrum og periferi i det nye norskfaget. *Prosa* 4.
- van Rijt, J. & Coppen, P. A. (2017). Bridging the gap between linguistic theory and L1 grammar education – experts’ views on essential linguistic concepts, *Language Awareness*, 26–4, 360–380, DOI: [10.1080/09658416.2017.1410552](https://doi.org/10.1080/09658416.2017.1410552)
- Vigrestad, T. (2015). Andrespråklæring og ortografi. I Golden, A. & Selj, E. (red.), *Skrijving på norsk som andrespråk. Vurdering, opplæring, og elevenes stemmer*. Cappelen Damm Akademisk, 53–66.
- Wen, X. & Taylor, J. R. (red.) (2021). *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics* (1. utg.). Routledge.
- Aa, L. I. (2021). Grammatikkdidaktikk på grammatikkfeltets grunn. *Norskklæringen* 4, 65–81.

Summary

Cognitive linguistics is a well-established theory in the Norwegian context. In this review article, I point out how this theoretical framework is used in textbooks for applied linguistics in Norway. I make two observations: on the one hand, cognitive is understood as mentalistic, and abstracted from use. On the other hand, use-based and functionalist theories are understood in an atheore-

tical way, only associated with language in context and teaching. I discuss these different understandings in the light of a basic problem in cognitive linguistics: the relationship between group-level use and individual-level grammar.

Keywords

Applied linguistics, cognitive, functionalist, textbooks, usage-based

Engelske fraselån i norsk

Gisle Andersen
Norges Handelshøyskole (NHH)

Artikkelen tar for seg engelske fraselån i norsk, dvs. leksikaliserte fraser som har norsk språkdrakt men som antas å være resultat av påvirkning fra engelsk. Fraselån er en side ved anglicismeforskningen som har blitt viet relativt lite oppmerksomhet, til tross for at de forekommer hyppig både i allmennspråket og i deler av fagspråket. Artikkelen tar for seg tidligere forskning og dokumenterer mangfoldet av engelske fraselån i norsk ved å vise til en rekke kategorier og eksempler på fraselån som alle er såpass etablerte at de brukes i skriftspråket. Videre diskuterer artikkelen to kasusstudier, nemlig de antatt indirekte lånene *elefant(en) i rommet* og *kan/kunne ikke bry meg mindre*. Ved å sammenlikne korpusdata i långiverspråket engelsk og mottakerspråket norsk og studere bruken av uttrykkene i historiske og kontemporære kilder, kan det slås fast på empirisk grunnlag om slike uttrykk faktisk er eksempler på fraselån eller ikke.

Nøkkelord: lånnord, importord, anglicismer, korpuslingvistik, pragmatikk, fraseologi, diskursanalyse

1. Innledning

Det er velkjent at ordtilfanget i norsk er påvirket av engelsk som følge av språkkontakt. Tidligere studier har vist at engelsk er opphavet både til for lengst integrerte allmennord som *kjeks* og *film*, nyere og mer slangpregete ord som *døll* og *chille*, fagterminologi som *controller* og *due diligence* osv. (se bl.a. Graedler 1998; Johansson & Graedler 2002, 2005; Andersen 2014, Sunde 2019). Innen visse fagområder, som teknologi og finans, er påvirkningen fra engelsk spesielt stor (Johansson & Graedler 2002: 85ff). I likhet med leksikalske lån mer generelt, kan fraselån kategoriseres i formelt og funksjonelt ulike kategorier. Denne artikkelen har to siktemål. For det første vil jeg gi en oversikt over tidligere forskning på engelskbaserte fraselån i norsk og dokumentere mangfoldet av underkategorier. I avsnitt 2 viser jeg dette mangfoldet i form av

en taksonomi basert på tidligere internasjonal forskning, men med norske eksempler. På samme måte som for lånord generelt kan vi skille mellom direkte lån, hybrider og indirekte lån/oversettelseslån på grunnlag av ordets form, dvs. orddanningsmaterialet som den lånte frasen består av. Dessuten kan fraselån klassifiseres utfra frasens funksjon, for eksempel om det er et partikkelverb (*føkke opp*), tekstorganiserende uttrykk (*når det kommer til*), ordtak (*when in Rome, do as the Romans*) eller liknende (Granger & Paquot 2008; detaljer i avsnitt 2). For det andre vil jeg fokusere spesielt på et par indirekte fraselån. Jeg har valgt å prioritere disse av to grunner. De representerer en type lån som vekker interesse og debatt i samfunnet (Andersen 2019; Statsspråk 2019). Dessuten er indirekte fraselån empirisk interessante fordi de på sett og vis er skjulte og fordi det kan være vanskelig å slå tydelig fast at et uttrykk har sitt opphav i engelsk (Sandved 2007; Høiner 2018; Andersen 2019). Av den grunn vil jeg vise en metode som vi kan bruke for å empirisk undersøke om slike uttrykk faktisk er eksempler på fraselån. Denne kalles kontrastiv-diakronisk korpusmetode og er forklart i avsnitt 3. Deretter, i avsnitt 4, tar jeg for meg to kasusstudier, nemlig uttrykkene *elefant(en) i rommet* og *kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre*. Felles for disse uttrykkene er at det påstås at de har sitt opphav i engelsk. Metoden jeg foreslår, vil kunne styrke eller avkrefte teorien om at et indirekte fraselån har funnet sted. Dette gjøres ved å studere bruken av uttrykkene i nåtidige og historiske kilder og sammenlikne diakrone korpusdata i det antatte långiverspråket engelsk og mottakerspråket norsk. Til sist i artikkelen gis noen avsluttende betraktninger (avsnitt 5).

2.1 Tidligere studier av fraselån i norsk

En lang rekke studier dokumenterer engelskens påvirkning på andre språk, særlig i europeiske språk. Anglisismeforskningen har vært godt koordinert internasjonalt, og resultatene av arbeidet omfatter en felles-europeisk anglisismeordbok (Görlach 2001), en rekke sampublikasjoner (bl.a. Fischer & Pułaczewska 2008; Furiassi et al. 2012; Furiassi & Gottlieb 2015; Pulcini et al. 2012) og et nylig etablert forskernettverk (GLAD – Global Anglicism Database network; www.gladnetork.org). De siste ti årene har anglisismeforskningen tatt det som kan kalles «en sosiopragmatisk dreining», og termen «pragmatiske lån» har blant annet vært brukt om produkter av språkkontakt på diskursnivå. Dette innebærer relativt mindre fokus på å dokumentere ordtilfang i seg selv, og økt fokus på sosiale og kontekstuelle faktorer som styrer språkbrukernes valg mellom en anglisisme og et hjemlig alternativ. Denne forskningen har blant annet dokumentert at mange lån ikke er styrt av

behovet for en term som betegner et nytt begrep, men er motivert av prestisje, faglig tilhørighet, ønsket om å være kreativ og nyskapende, osv. (bl.a. Onysko & Winter-Froemel 2011; Terkourafi 2011; Andersen 2014; Andersen et al. 2017; Peterson 2008, 2017; Peterson & Beers Fägersten 2018; Zenner et al. 2014; Zenner et al. 2018). Flere studier innenfor dette feltet har tatt for seg ord og fraser¹ som bidrar til ytringers pragmatiske innhold, slik som diskursmarkører, høflighetsfraser og intereksjoner. Videre har forskerne vært opptatt av å undersøke den dynamikken som oppstår når språkbrukerne som følge av et språklig lån har to synonyme ord eller termer å velge blant, i stedet for ett, som var tilfelle før lånet fant sted. En annen gjennomgående tendens ved nyere anglistemeforskning er en utvidelse av studieobjektet fra enkeltord til lengre fraser og leksikaliserte uttrykk, som altså er det denne artikkelen dreier seg om.

De tidligste arbeidene som dokumenterer engelskens påvirkning på norsk opererer ikke med fraselån som egen kategori, men eksempler på dette finnes sporadisk bl.a. hos Haugen (1953/1969: 75f) i form av hybride fraseverb som *mæka ei living* (*make a living*) og *rønna for offis* (*run for office*). Adverbialer som *ætål* (*at all*) og *kårs* (*of course*) er beskrevet som vanlige blant norskamerikanere (Haugen (1953/1969: 91). Imidlertid har Haugen (1950: 214) en kort omtale av «phrasal loans» i forbindelse med eksemplet *leggja av*, etter engelsk *lay off*.

Fra nyere tid står arbeidene til Anne-Line Graedler og Stig Johansson og i en særstilling for deres systematiske korpusbaserte metode og omfattende beskrivelse av engelskens rolle i det norske språksamfunnet (Graedler & Johansson 1997; Graedler 1998; Johansson 2002; Johansson & Graedler 2002, 2005). Anglistemordboka opererer med «FRASE» som egen leksikalsk kategori (Graedler & Johansson 1997: 24) og ca. 460 av ordbokens oppslag har slik oppføring, herunder *big deal* (s.st.: 22) *same shit, new rapping* (s.st.: 463), *yo man* (s.st.: 464) osv. Dette viser at fraselån forekommer ganske hyppig i allmennspråket (se også Johansson 2002; Johansson & Graedler 2005). Johansson & Graedler (2002: 22) omtaler 24 slike lån fra engelsk, herunder *back in business*, *no comment* og *kill somebody's darlings*. Dessuten har Graedler (1998: 87ff.) er avsnitt om verbfraser, og nevner bl.a. *starte fra scratch*, *ta det easy* og *rocke og rolle*. I hennes ellers så grundige og omfattende monografi nevnes fraselån nokså sporadisk, og hun observerer substantiv- og adjektivfraser, idiommer og ordtak (f.eks. Graedler 1998: 337).

¹ Merk at «frase» er brukt i den fraseologiske betydningen «fast uttrykk, språklig vending» og ikke i den mer generelle (grammatiske) betydningen «ordgruppe».

I sin doktoravhandling observerer Sunde (2018, 2019) at fraselån er en side ved anglistisemeforskningen som har blitt viet relativt lite oppmerksomhet (Sunde 2018: 71). Hun skiller mellom to hovedkategorier av fraselån, nemlig *phrasal* og *clausal phrasemes*. Førstnevnte kategori deles ytterligere inn i VP (*paye off*), PP (*down to earth*), NP (*worst case scenario*) og AdvP (*still going strong*). Kategorien *clausal phrasemes* omfatter syntaktisk frittstående fraselån med talehandlingsfunksjoner og diskursorganiserende funksjoner, slik som *shit happens*, *no problem*, *what's up* og *in your face* (Sunde 2018: 94ff). Videre viser hun at fraselån også lar seg kategorisere i henhold til de formbaserte kategoriene direkte, indirekte og hybrid.

I en masteroppgave tar Høiner (2018) for seg et sett av indirekte betydningslån og fraselån. Han observerer at slike former vekker interesse i samfunnet og til dels sterke følelser hos en del språkbrukere (Høiner 2018: 3). Høiner beskriver de fraseologiske oversettelseslånene *gjøre en forskjell*, *når det kommer til*, *stå opp for/mot*, foruten betydningslånene *adressere* (f.eks. et problem) og *feile* (f.eks. som i *å feile miserabelt*). Høiners arbeid er viktig i denne sammenhengen, både fordi han bruker en liknende korpusbasert metode som denne forfatteren og fordi hans arbeid gir uttrykk for samme bekymring for mulige feilslutninger om hvorvidt et uttrykk faktisk har engelsk opphav.² Han konkluderer med at «[d]en forutinntatte forestillingen om at noe må være et lån fra engelsk, basert på synkrone forhold, som tverrlingvistisk likhet i form, innhold og funksjon, viser seg å ikke holde som argument alene» (Høiner 2018: 110). Hans korpusdata viser at flere av hans fraseologiske studieobjekter har eldre belegg enn det som var ventet; for eksempel går bruken av *når det kommer til* som emnediskursmarkør (tilsvarende *når det gjelder*) helt tilbake til 1666. Kun fire av de vurderte formene kan anses som nyere anglistismer. Når det gjelder *feile*, kan han ikke slå fast at det er en anglistisme.

Høiners arbeid er i stor grad basert på den korpusbaserte forskningsmetoden introdusert av Andersen (2019, 2020b), kalt kontrastiv-diakronisk korpusmetode. Denne vil bli illustrert her gjennom to kasusstudier i avsnitt 3. Metoden går i korte trekk ut på å undersøke og sammenlikne bruken av et bestemt uttrykk i ulike språkressurser på tvers av det som antas å være långiverspråket og mottakerspråket. Ressursene som brukes til dette er historiske og nåtidige korpus eller tekstarkiver og store dokumentasjonsordbøker. Hensikten med dette er å forsøke å styrke eller eventuelt avkrefte teorien om at frasene er

² Denne usikkerheten gjenspeiles i tittelen på Høiners (2018) masteroppgave: «Norsk utpå men engelsk inni?».

engelske oversettingslån i norsk. Gjennom flere arbeid har Andersen (2019, 2020a, 2020b, 2020c) dokumentert at et uttrykk som *gratis lunsj* og *i et nøtteskall* klart er å anse som et indirekte fraselån fra engelsk, mens idiomet *å gjøre en forskjell* bare delvis kan betraktes som engelskpåvirket og diskursmarkøren *tingen er at* ikke kan sies å være lånt fra engelsk (Andersen 2019, 2020b). Samlet sett viser Andersens forskning at det er risiko for det som kalles «anglismeillusjonen»³ (*the anglicism illusion*; Andersen 2019, 2020b) ved beskrivelser av enkelte uttrykk, altså feilaktige slutninger om at engelsk er opphavet til et uttrykk i norsk. Den tverrspråklige parallelliteten som utgjøres av et par som *when it comes to/når det kommer til* er ikke i seg selv en tilstrekkelig forutsetning for å slå fast at et lån fra engelsk til norsk har funnet sted. Man kan ikke utelukke andre forklaringer, for eksempel at uttrykket har utviklet seg parallelt i de to språkene, eller at det er del av en nedarvet fraseologi med et felles språkhistorisk opphav. Det trengs derfor empiriske studier av historiske språkdata for å belyse om et flerordsuttrykk er et fraselån eller ikke.

Språkrådet arbeider kontinuerlig med å normere skrivemåte og bøyning av nyere ord fra engelsk og å foreslå avløserord som kan være egnet som erstatning for anglismer (Sandøy 1997; Språkrådet 2015). I noen grad har rådet, gjennom publikasjoner som *Språknytt* og *Statsspråk*, også vært opptatt av fraselån og hvordan de bør håndteres. Blant annet skrives det i 2019-utgaven av Språkrådets normerende organ *Statsspråk* at «Ukritisk bruk av importerte engelske uttrykk irriterer mange. Her tar vi opp noen av de mest frustrerende frasene» (Statsspråk 2019: 3). I artikkelen omtales blant annet frasene *når det kommer til, på daglig basis* og *gjøre en forskjell* og det foreslås norske avløserord. Det gjøres et poeng av at disse er en form for skjult påvirkning fra engelsk. Et annet viktig bidrag i normeringssammenheng er Sandveds (2007) artikkel «Engelske lånord som leksikografisk problem». Han stiller spørsmål ved Språkrådets praksis om å foreslå og fremme avløserord som viser seg å være «et slag i luften» (Sandved 2007: 7), slik som *PD* (personlig datamaskin) som erstatning for anglismen *PC*. Et enda viktigere moment i denne sammenhengen er at Sandved (2007: 9ff) påpeker det problematiske ved å bestemme om uttrykk som *organisert kriminalitet* eller *å bli tatt med buksene nede* er lån fra engelsk. Han fremhever at to så nært beslektede språk som norsk og engelsk danner sammensatte ord og fraser på samme måte. Ingen vil, for eksempel,

³ Uttrykket er inspirert av Arnold Zwickys «recency illusion» (Zwicky 2005a, 2005b) – antakelsen om at et språktrekk må være nytt fordi jeg ikke har hørt det før, og «frequency illusion» (Zwicky 2005a, 2005b) – antakelsen om at et språktrekk må være spesielt hyppig fordi jeg synes å høre det «hele tiden».

hevde at norsk *juletre* er et lån fra engelsk *Christmas tree*, selv om de har nøyaktig samme struktur og betydning (Sandved 2007: 9). Dermed kan parallell utvikling i de to språkene være en vel så plausibel forklaring i mange tilfeller. Et annet poeng er at, hvis et språktrekk er så gammelt i norsk at det oppstod før engelsk fikk noen særlig innflytelse på norsk, så er det heller ikke grunn til å «klandre» engelsk for dets opphav:

Hvis et ord eller uttrykk er eldre i norsk enn det tilsvarende i engelsk, er det liten grunn til å betrakte det norske som lån. Og ganske spesielt hvis ordet eller uttrykket er så gammelt at det er registrert før engelsk begynte å spille noen rolle som verdensspråk, la oss si før ca. 1870. (Sandved 2007: 9)

Sandved (2007) foreslår altså 1870 som et mulig tidsskille for når engelsk begynte å sette sitt preg på norsk. På et slikt grunnlag fastslår han at *Melkeveien* ikke er et lån fra engelsk *The Milky Way* (opphavet er latin), mens både *blomsterbarn*, *datert* i betydningen ‘avleggs, akterutseilt’ og *være familiær med alle* er anglisismer, og *hvit elefant* og *være i boks* sannsynligvis er det. Et liknende resonnement ligger til grunn for denne forfatterens insistering på bruk av empirisk korpusmetode og historiske data som grunnlag for å kartlegge bruk i tidligere perioder. Det faktum at de indirekte fraselånene utelukkende består av norske ord gjør dem spesielt interessante sett fra et forskningsståsted. Det kan nemlig være vanskelig å dokumentere at et uttrykk har oppstått i norsk etter en engelsk modell som følge av språkkontakt, slik det blir hevdet. Forskningsmetoden foreslått i avsnitt 3 og demonstrert i avsnitt 4 tar sikte på å skaffe til veie dokumentasjon som kan belyse frasenes oppgav. Som antydnet over, vekker indirekte fraselån i norsk interesse og irritasjon blant mange (Sandved 2007, Høiner 2018, Andersen 2019, 2020b). Selv om dette også gjelder for anglisismer generelt, er det grunn til å tro at de indirekte fraselånene er mindre bevisste enn direkte lån, slik både Gottlieb (2012: 175ff) og Sunde (2018: 72) hevder. Mye tyder på at tilfanget av slike fraser er i vekst i europeiske språk.

2. Klassifikasjon av fraselån (Gries 2008; Fielder 2017; Andersen 2019, 2020b)

Fraseologiske uttrykk har i noen tiår vært gjenstand for vitenskapelige studier, og forskere har foreslått ulike måter å klassifisere dem på. I sitt bidrag til en antologi om fraseologi definerer Gries (2008) dette studieobjektet som en kon-

vensjonalisert assosiasjon mellom en form og en betydning/funksjon som har følgende egenskaper:

- ≡ det har en polyleksemisk struktur, dvs. det består av flere enn et ord
- ≡ det er idiomatisk, dvs. det har en ikke-prediktabel betydning (en betydning som ikke lar seg utlede av uttrykkets enkeltdeler)
- ≡ det er leksikalisert, dvs. det utgjør en fast leksikalsk enhet og er ikke produktivt satt sammen der og da av språkbrukeren
- ≡ det er syntaktisk og semantisk stabilt, men kan åpne for variabilitet i noen av dets komponenter
- ≡ det forekommer hyppig nok til å ha festet seg i brukerens språkssystem som et fast uttrykk (etter Gries 2008: 13f [min oversettelse]; se også Fiedler 2017: 90).

Felles for fraseologiske uttrykk – også kalt fraserer⁴ – er altså at de utgjøres av faste forbindelser mellom to eller flere ord. Dette omfatter både fraser som tillater og ikke tillater variasjon i ett eller flere av leddene, slik som henholdsvis *hummer og kanari* (jf. *?kanari og hummer*) og *til krampa/krampen tar deg*. Det er notorisk vanskelig å fastslå når en ordforbindelse er sterk eller hyppig nok til å anses som «fast», ettersom nye uttrykk dannes kontinuerlig i språket i likhet med sammensetninger og andre nyord. Tenk, for eksempel på uttrykket *det grønne skiftet*, som er mye omtalt i vår tid. På ett tidspunkt må dette ha vært en kreativ formulering som ble produktivt satt sammen av en språkbruker i en gitt kontekst, men uttrykket er for lengst blitt konvensjonalisert og en del av vårt felles fraseologiske ordtilfang.⁵ Å fastslå nøyaktig når dette fant sted er en umulig oppgave. Etter hvert vil imidlertid dette ordtilfanget bli dokumentert i ordbøker ved oppføring som fraser under et av oppslagsordene som frasen består av. Imidlertid kan ikke ordbokoppføring i seg selv betraktes som verken en nødvendig eller tilstrekkelig betingelse for å anse noe som et leksikalisert uttrykk, fordi hva som fanges opp av ordbokredaktører kan være nokså tilfeldig og er i mange tilfeller et praktisk ressursprospørsmål.

⁴ Termen *fraserer* er åpenbart modellert etter *fonem*, *morfem* og *leksem*. Det er en mer presis betegnelse for dette enn «frase», da den refererer til et fast/leksikalisert uttrykk, mens sistnevnte også kan brukes om en syntaktisk struktur med flere ord (f.eks. *røde gardiner*) som ikke nødvendigvis er et fraserer.

⁵ I en slik grad at den leksikaliserte frasen ble kåret til årets nyord i 2015; jf. <https://www.aftenposten.no/kultur/i/rdrA/det-groenne-skiftet-er-aarets-nyord>

En undergruppe av et språks fraseologiske inventar består altså av lånte fraser. På samme måte som hvorvidt noe er et fraseologisk uttrykk kan være vanskelig å fastslå, kan det også være vanskelig å dokumentere hva som er et fast uttrykk med opphav i et annet språk og hva som er et resultat av mer tilfeldig kodeveksling. Det er ikke uvanlig at språkbrukere spontant veksler til engelsk i både tale og skrift. I korpusbasert forskning er det derfor vanlig å vurdere bruksfrekvens og dispersjon⁶ for å belyse et uttrykks status. Et ord eller en frase må være brukt gjentatte ganger med samme betydning og funksjon og på tvers av ulike deler av et korpus for at vi skal kunne hevde at et permanent lån har funnet sted. Ordsekvenser som anses som fraselån i denne artikkelen er alle å finne i Norsk aviskorpus (heretter NAK; se Andersen & Hofland 2012) og er brukt av ulike forfattere på tvers av avisene som utgjør korpuset. Jeg ser altså bort fra eventuelle kandidater som forekommer i sitater eller som bærer preg av tilfeldig kodeveksling.

Som nevnt i avsnitt 1, kan man i lånordsammenheng skille mellom formelt ulike typer basert på om orddanningsmaterialet er hentet fra engelsk eller norsk, og fraselån kan dessuten klassifiseres i henhold til grammatisk funksjon eller diskursfunksjon. I det følgende vil jeg sammenholde disse måtene å klassifisere fraselån på for å vise bredden av fraseologiske uttrykk som kan sies å være lånt fra engelsk.

Tabell 1 er basert på Fiedler's (2017) formelle klassifikasjon og har med de samme eksemplene på fraselån fra engelsk som hun finner i tysk. Korpusdataene viser at disse også forekommer i norsk.

Mens direkte fraselån i sin helhet består av engelske ord som utgjør en fast ordforbindelse, slik som *meet and greet*, er hybrider kombinasjoner av minst ett norsk ord og minst ett lånt ord, som henholdsvis *sette* og *deadline*. Indirekte fraselån er oversettelseslån av et fast uttrykk, slik som *å adressere et problem*.⁷ I adaptasjonen av slike uttrykk kan språkbrukerne utvise betydelig kreativitet, og det kan være temmelig stor avstand mellom en original og en oversettelse. Et godt eksempel på det er uttrykket *trick or treat*, som har blitt til *knask eller knep* på norsk. Her har man i valget av leksemer i disjunksjonen tatt hensyn til både rytme og alliterasjon. Valget av to enstavingsord med samme konsonantgruppe i framlyd gjør dette til et like slagferdig uttrykk som originalen, i tillegg til at betydningen er bevart. Den endrete rekkefølgen av de oversatte substanti-

⁶ Det at en form brukes på tvers av ulike deler av et korpus, dvs. i ulike tekstkategorier, av ulike forfattere, i ulike medier, osv.

⁷ Disse er også kalt morfosyntaktiske kalker (Høiner 2018 etter Gottlieb 2012) eller flerordskalkeringer/fraseologiske kalkeringer (Sunde 2019).

Tabell 1: Fiedler's (2017) formelle klassifikasjon av fraselån med norske eksempler

Kategori	Fraselån	Eksempel fra korpus
Direkte fraselån	meet and greet	Personen med det høyeste budet vil ikke bare sikre seg konsertbilletter, men også en meet and greet med den canadiske superstjernen. (NAK/DB/2012-10-19)
	blind date	Tiger møtte advokatstudenten på en blind date . (NAK/DB/2000-08-13)
Hybrider	å sette (en) deadline	Til slutt måtte vi bare sette en deadline og få gang på det. (NAK/AA/2015-08-20)
	å ha noe/være/ligge i pipeline	På Oslo Børs ligger det nå åtte selskaper i pipeline for børsnotering. (NAK/AP/2005-10-24)
Indirekte fraselån	x er ikke rakettvitenskap	Å bli mobilspiller er heller ikke rakettvitenskap . (NAK/DB/2013-04-03)
	å adressere et problem	Vi håper vi kan adressere de samme problemene i Norge som vi har gjort i Sverige (NAK/DN/2002-01-09)

vene (*trick* = «knep») og *treat* = «knask») kan muligens også forklares utfra språkets poetiske funksjon (Jakobson 1960), fordi ordet med lang vokal kommer sist og dermed tilfører prosodisk tyngde til siste ledd i både den engelske og norske varianten. Med andre ord trenger et oversettelseslån ikke innebære en ord-for-ord-oversettelse, men kan resultere i et fraseologisk produkt som står nokså langt fra originalen siden de to uttrykkene har utviklet seg ulikt i långiver- og mottakerspråket. Det er med andre ord ikke et krav at uttrykkene skal ha nøyaktig samme form som i långiverspråket for at det kan kategoriseres som et lån.

De belgiske forskerne Granger og Paquot (2008) foreslår en generell klassifikasjon av fraser – altså ikke knyttet til lånord – som fremkommer i en induktiv analyse av empiriske korpusdata fra engelsk. De skiller mellom referensielle fraser, som bidrar til ytringers referensielle innhold, tekstuelle fraser, som har hovedsakelig en tekstsammenbindende diskursfunksjon, og kommunikative fraser, som er diskurs-pragmatiske i sin natur og omfatter ulike språklige uttrykk for høflighet, talehandlinger, talerens holdning, m.m. Tabell 2 (neste side) viser korpuseksempler på engelske fraselån i de ulike funksjonelle kategorier som Granger og Paquot (2008) opererer med.

Tabellen viser at Granger og Paquots (2008) klassifikasjon er egnet for å beskrive fraselån fra engelsk til norsk. Merk at to av kategoriene faller utenfor det jeg har definert som anglismer. Dette gjelder selvsagt den siste kategori-

Tabell 2: Granger og Paquots (2008: 43f) funksjonelle klassifikasjon med eksempler på engelske fraselån i norsk⁸

Klasse	Kategori	Karakteristika (Granger og Paquot (2008: 43f))	Eksempler på fraselån	Korpuseksempel	Frek. NAK
Referensielle fraser	Leksikalske kollokasjoner	foretrukne syntagmatiske relasjoner mellom leksemer	<i>gratis lunsj big bang</i>	Aksjemarkedet byr ikke på noen gratis lunsj. (NAK DN 2003-03-29)	424 195
	Idiomer	faste uttrykk med et verb som kjerne, ikke semantisk komposisjonell	<i>å gå den ekstra milen</i>	Vi ønsker å gå den ekstra milen for våre gjester. (NAK AP 2007-03-29)	14
	Irreversible to- og treords-kombinasjoner	faste ordforbindelser bundet sammen med <i>and/or (og/eller)</i>	<i>bed and breakfast knask eller knep</i>	Stedet er egentlig bed and breakfast, men er du heldig, lager vertinnen Annette et måltid mat til deg. (NAK DB 2014-08-23)	54 305
	Similer	stereotypiserte sammenlikninger	<i>sprek som ei fele</i>	-	-
	Sammen-setninger	to eller flere leksemer med uavhengig status som enkeltord	<i>kirsebærplukking</i>	- Regjeringen kan ikke drive kirsebærplukking fra programmet til Venstre. (NAK AP 2014-06-17)	10
	Partikkelverb	kombinasjoner av verb og partikkel	<i>frike ut work out</i>	- Jeg håper de ikke friker helt ut, men det kommer sikkert noe kreativt fra dem. (NAK AA 2004-09-21)	178 1
	Grammatiske kollokasjoner	faste kombinasjoner av leksikalsk og grammatisk ord, typisk V/N/adj. + prep.	<i>(kaffe) to go for en (kaffe)</i>	Tilsett en dobbel cortado to go, og du har en knallstart på dagen (NAK DA 2007-06-28)	15 76
Tekstuelle fraser	Flerords-preposisjoner	grammatikaliserte kombinasjoner av prep. + N/adv./adj. + prep.	-	-	-
	Flerords-konjunksjoner	grammatiske kombinasjoner som fungerer som konjunksjon	-	-	-
	Setningsadverb	ulike fraser med adverbfunksjon	<i>by the way</i>	30. desember! Som by the way er et håpløst tidspunkt. (NAK AA 2005-12-30)	21
	Tekst-organiserende uttrykk	konvensjonelle samforekomster med tekstorganiserende funksjon, vanligvis subjekt + verb	<i>når det kommer til</i>	Og når det kommer til etnisk rensing, har ikke Tudjman stått tilbake for Milosevic. (NAK AP 1999-04-25)	10490

⁸ Mine oversettelser/omskrivninger av forfatterens terminologi og definisjoner. Frekvensen i høyre kolonne gjelder de eksemplifiserte fraselånene i midtre kolonne.

Kommunikative frasermer	Talehandlings-formularer	faste uttrykk med diskurs-pragmatisk funksjon, hilser osv.	<i>thank you</i> <i>love you</i>	- OK, gutta! Thank you!! brølte treneren. (NAK VG 2001-10-14)	30 15
	Uttrykk for talers holdning	faste uttrykk som signaliserer talers holdning	<i>for X's sake</i> <i>holy X</i> <i>get over it</i> <i>OMG</i>	- Man får ikke snudd utviklingen, så «get over it», og skriv en ny og bedre hit i stedet, sier Ina Wroldsen. (NAK AP 2015-03-26)	7 121 13 146
	Ordtak og ordtaks-fragmenter	faste uttrykk som ved overført betydning uttrykker generelle ideer og forhold (metafor, metonymi)	<i>When in Rome, do as the Romans</i>	Men vi ønsker ikke å fordømme han: Det er vel sånn at "when in Rome, do as the Romans". (NAK DB 1998-11-25)	37
	Etablerte sannheter	ikke-metaforiske uttrykk i form av hele setninger som uttrykker tautologier/aldri kan være usanne	<i>Shit happens.</i> <i>YOLO</i>	Noen har gått ut på den utrygge isen på Nordåsvatnet for å gi en beskjed. «YOLO»: «Du lever bare én gang» har noen skrevet på Nordåsvatnet. (NAK BT 2013-01-24)	65 9
	Slagord	korte, direkte fraser som er vanlige i politikk og markedsføring	<i>Coke is it</i>	Coke is it. Cola-reklamene var alltid de gjeveste. Som 12-åring elsket jeg dem dypt og inderlig. (NAK DA 2014-02-15)	2
	Idiomatiske setninger	(oppført, men ikke eksplisitt definert/ diskutert av forfatterne)	<i>What's in it for me?</i> <i>See you in court.</i>	Fokuset på egen økonomi, eller «what's in it for me»-tankegangen, legger ikke noe godt grunnlag for verdiskaping (NAK DN 2006-11-16)	39 9
	Sitater	(oppført, men ikke eksplisitt definert/ diskutert av forfatterne)	<i>We shall never surrender.</i>	Konsertintrom med Winston Churchills avsluttende ord «we shall never surrender» har åpenbart mer enn en patriotisk vør. (NAK DB 2008-07-23)	1

en, sitater, selv om sitater i visse tilfeller kan bli konvensjonalisert og løsrivet fra siteringskonteksten, slik som Shakespeares *something is rotten (in the state of Denmark)* (Gottlieb 2004: 47). Dessuten må fraser brukt som slagord i politikk og markedsføring kunne sies å være sitatpreget, slik som *Coke is it* (Johansson & Graedler 2002:103, 2005: 195).

Det viser seg ellers at lånte uttrykk fra engelsk forekommer i de fleste av kategoriene. Blant referensielle frasermer finner vi leksikalske kollokasjoner, dvs. faste samforekomster av ord. Eksempler på dette er *gratis lunsj*, som Andersen (2020b) har bekreftet er et lån fra engelsk. At det er et fast uttrykk er klart utfra at tenkelige alternative varianter som *kostnadsfri lunsj* eller *gratis*

formiddagsmat ikke er leksikalisert på samme måte. Andre kategorier er idiommer, som Granger og Paquot definerer som faste uttrykk med et verb som kjerne («phrasemes that are constructed around a verbal nucleus» Granger og Paquot 2008: 43), f.eks. *å gå den ekstra milen*. Blant de mer selvforklarende kategoriene finner vi irreversible kombinasjoner som *bed and breakfast* og partikkelverb som *frike ut*. Det kan også hevdes at enkelte grammatiske kollokasjoner, dvs. kombinasjoner av et leksikalsk og et grammatisk ord, er resultat av lån fra engelsk. Eksempler her er uttrykket *to go*, som brukes ved kjøp av mat eller drikke som ikke skal konsumeres på stedet hvor det ble kjøpt (Fiedler 2017). Vi kan også hevde at den tiltakende bruken av preposisjonen *for*, i stedet for *på*, i uttrykk som *å invitere noen hjem for (på) en kaffe*, er et indirekte resultat av engelskpåvirkning, slik Gottlieb (2004: 46) mener er tilfelle for dansk. Én kategori må anses som marginal. Jeg har ikke funnet autentiske eksempler på fraselån innen kategorien similer (uttrykk som *fit as a fiddle*), selv om *sprek som ei fele* fremkom som et tilsynelatende konstruert ordbokeeksempel etter et internettsøk.

Blant de engelskbaserte tekstuelle frasemene i norsk finner vi setningsadverb som *by the way* og diskursmarkører som *når det kommer til*, som brukes som emnediskursmarkør i betydningen «når det gjelder» (Høiner 2018). Det er interessant å merke seg at to typer av tekstuelle fraser ikke synes å være lånt fra engelsk. Dette gjelder flerordspreposisjoner og flerordskonjunksjoner. Slike har vi i rikt monn i norsk, i form av preposisjoner som *ved siden av* og *i forhold til* og konjunksjoner som *så fremt, så vel ... som og med mindre* (Faarlund et al. 416f, 1035, 1116). At jeg ikke fant eksempler på lån her, rimer godt med tidligere funn innen kontaktlingvistikk som har vist at leksikalske ord er mye oftere gjenstand for språklige lån enn grammatiske ord, som er plassert lenger ned i innlånshierarkiet (Haugen 1950: 223ff; Weinreich 1953: 50ff).

De kommunikative frasemene utgjør en rikholdig klasse og eksemplifiserer det som i forskningslitteraturen er beskrevet som pragmatiske lån (Andersen 2014; se avsnitt 1). Denne klassen omfatter talehandlingsformularer som *thank you* og avskjedsmarkørene *see you* og *love you* (Gottlieb 2004: 46). Videre finnes en lang rekke lånte holdningsmarkører, eksempelvis *get over it*, som uttrykker talerens holdning om at lytteren må akseptere et uunngåelig faktum som er eksplisitt beskrevet i den foregående diskursen (se eksemplet i tabell 2). Banneord og andre utrop er særlig produktive innen denne kategorien, slik som *holy shit, fuck you, OMG*, osv. (Beers Fägersten 2017; Beers Fägersten & Stapleton 2018). Det finnes også eksempler på ordtak som er lånt fra engelsk,

slik som *When in Rome, do as the Romans, the sky is the limit* (Fiedler 2017) eller *something is rotten* (Gottlieb 2004). Kategorien etablerte sannheter («commonplaces») angir ikke-metaforiske uttrykk for tautologiske sannheter. Et eksempel på lån fra engelsk her er *shit happens*, som uttrykker at negative ting uunngåelig skjer (Andersen 2019). Til sist er hele idiomatiske setninger også lånt fra engelsk, eksempelvis *What's in it for me?*

For å oppsummere så langt, viser den formbaserte klassifikasjonsmåten at, når det gjelder engelske fraselån i norsk, så er det er meningsfylt å skille mellom direkte fraselån, indirekte fraselån og hybrider, slik Fiedler (2017) gjør for tysk (se også Sunde 2018). Dessuten viser den funksjonelle klassifikasjonsmåten at engelske fraselån forekommer med en lang rekke ulike funksjoner i norsk. Eksempelsamlingen i Tabell 2 kan på ingen måte sies å være uttømmende. Hvilke kategorier som har størst ordtilfang, og om det er systematiske sammenhenger mellom form og funksjonell kategori, må det være opp til fremtidig forskning å vise.

3. Kontrastiv-diakronisk korpusmetode

Som vi så ovenfor, finnes det et mangfold av formelt og funksjonelt ulike fraser som kan sies å være lånt fra engelsk. I resten av artikkelen vil jeg konsentrere meg om en underkategori, nemlig de indirekte fraselånene oversettelseslånene. Det hevdes gjerne, for eksempel, at det tekst-organiserende uttrykket *når det kommer til* (med samme diskursfunksjon som *når det gjelder*) er et lån fra engelsk *when it comes to*. Men, som nevnt i avsnitt 1.1, er den tverrspråklige parallelliteten som de to uttrykkene utgjør ikke i seg selv en tilstrekkelig forutsetning for å slå fast at et lån fra engelsk til norsk har funnet sted. Derfor må vi tilnærme oss denne problemstillingen empirisk ved å bruke tilgjengelige språkdata for å belyse den så godt som mulig.

La oss for argumentasjonens skyld se på en frase som har samme form og struktur i engelsk og norsk, partikkel verbet *SET in / SETTE inn*. I en betydningsfull og nyskapende artikkel hvor han forklarer begrepene kollokasjoner og semantisk prosodi, viser Sinclair (1987) at verbet *SET in* i engelsk har en sterk tendens til å bli brukt, ikke som et nøytralt verb med betydningen «begynne, ta til», men i kontekster som beskriver noe som taleren oppfatter som negativt, faretruende eller ubehagelig. Disse negative assosiasjonene er en del av yttingens pragmatiske innhold. Blant ordene som kollokerer (typisk forekommer sammen med) som subjekt med *SET in* finner vi *rot, decay, anarchy, disillusion, rigor mortis*, etc. Partikkel verbet har dermed det som kalles en negativ se-

mantisk prosodi. Den samme bruken er vanlig for det norske verbet *SETTE inn*, som i Prøysens *Når nettene blir lange og kulda setter inn*. Hvis vi undersøker samforekomster i NAK, finner vi bl.a. subjekter som *vinteren*, *vinterkulda*, *sommerens helgetrafikk*, *telen*, *puberteten*, *nattekulda*, *høstsommeren*, osv. Dette viser den samme tendensen til at uttrykket brukes i kontekster som taleren oppfatter som negative.

Er da denne bruken av *SETTE inn* som partikkelverb et resultat av engelskpåvirkning? Etter min mening vil det være feil å trekke en slik slutning bare på grunnlag av den formelle og funksjonelle parallelliteten i det engelske og norske uttrykket. For å belyse dette spørsmålet trengs det diakrone og synkronne språkdata. Korpus, tekstarkiver og dokumentasjonsordbøker er eksempler på data som kan være egnet til dette (se avsnitt 3.1 under). For at vi skal kunne kjenne oss sikre på at et ord eller uttrykk er lånt fra et språk til et annet, må det være mulig å dokumentere at det først forekommer i det antatte långiver-språket og noe senere i det antatte mottakerspråket. Når det gjelder paret *SET in / SETTE inn* lar det seg ikke dokumentere. Nasjonalbibliotekets omfattende tekstarkiv viser at denne bruken av *SETTE inn* er vel etablert i norsk lenge før den massive leksikalske påvirkningen fra engelsk «setter inn» i etterkrigstiden, og til og med før 1870, som var Sandveds (2007) tidsskille for når engelsk begynte å spille noen rolle som verdensspråk (se avsnitt 1.1). Eksempel [1–2] er fra tidlig 1800-tall.

- [1] ... end tidligere og fik snart at merke, at der er en Djævel til, ja en hel Hærskare af Mørkets Aander, som uaflatelig **sætter ind** paa Guds børn (NB: 1800. Kornbaand. Christiansand?)
- [2] ... især da Strømmen I Almindelighed **sætter ind** paa Banterne (1835. Veiledning til, ved Hjælp af Lodskuddet, at passere Nordsøen, og søge den engelske Canal C. L. Roshauw.)

Til sammenlikning er det eldste eksemplet i Oxford English Dictionary fra 1765 (OED: *set in* 5.). Det virker lite sannsynlig at partikkelverbet skal ha etablert seg i norsk som følge av engelskpåvirkning på sent 1700-tall og ført til den bruken som vi ser i eksempel [1–2]. Leksikalsk påvirkning fra engelsk var minimal og for det meste fagspesifikk frem til første verdenskrig, og den mer omfattende påvirkningen er hovedsakelig et etterkrigsfenomen (Stene 1945: 210; Graedler 1998: 9ff; Johansson & Graedler 2005: 187ff; Sandved 2007; Torp & Vikør 2014). En riktig konklusjon i dette tilfellet synes derfor å være at parallelliteten skyldes at de to frasene har utviklet seg selvstendig i de to

språkene, antakelig rundt den tid da de litterære eksemplene begynner å dukke opp, eller at de er del av en nedarvet fraseologi fra eldre tider.

I det følgende skal vi se på en metode for å undersøke empirisk slike tverrspråklig parallelle fraser som er omtalt ovenfor. Hensikten med dette er å forsøke å styrke eller eventuelt avkrefte teorien om at frasene er engelske oversettelseslån i norsk. Metoden kalles kontrastiv-diakronisk korpusmetode og går i korte trekk går ut på å undersøke og sammenlikne bruken av et bestemt uttrykk i ulike språkressurser på tvers av det som antas å være långiverspråket (A) og mottakerspråket (B). Ressursene som brukes til dette er historiske og nåtidige korpus eller tekstarkiver og store dokumentasjonsordbøker. Prosessen omfatter følgende steg:

1. Fastslå at fraset formelt og funksjonelt utgjør en parallell i språk A og B, altså at det har samme leksikalske struktur og brukes på samme måte i nåtidige korpus som representerer A og B.
2. Undersøke om fraset er oppført i større dokumentasjonsordbøker for A og B med den form og funksjon som er dokumentert under 1, og i så fall observere tidlige/eldste registrerte belegg i A og B.
3. Bestemme frasetets frekvensprofil i A og B ved å undersøke longitudinell frekvensutvikling i diakrone korpus eller tekstarkiver som representerer A og B.
4. Sammenholde observasjonene fra steg 1–3, studere eldste belegg og frekvensutvikling over tid og vurdere om det virker sannsynlig at den formelle og funksjonelle parallelliteten er et resultat av lån fra A til B.

Den kontrastiv-diakroniske korpusmetoden vil bli illustrert i to kassustudier i avsnitt 4.

3.1 *Anvendte språkressurser*

Forskningsmetoden som er skissert i avsnittet over forutsetter tilgang til språkressurser i engelsk og norsk. Dette omfatter kontemporære korpus som kan dokumentere nåtidig bruk (steg 1, se over), dokumentasjonsordbøker (steg 2) og diakrone/historiske korpus eller tekstarkiver som kan dokumentere frekvensutvikling over tid (steg 3).

For å undersøke kontemporær bruk av de utvalgte frasene bruker jeg Norsk aviskorpus og Corpus of Contemporary American English (heretter COCA; Davies 2009). Norsk aviskorpus består av ca. 2 milliarder ord hentet fra nettutgavene av et bredt spekter av norske aviser (Andersen og Hofland 2012).

NAK blir sett på som relevant for analyse av anglismekandidater i mottaker-språket, siden former som brukes gjentakende og konsekvent i journalistisk skriving kan anses å ha nådd et stadium av modenhet og tilpasning i en slik grad at de med rette kan betraktes som mer enn tilfeldig eller idiosynkratisk kodeveksling, men relativt stabile språklige lån. COCA er et stort nettbasert korpus (ca. 1 milliard ord) og markedsfører seg selv som det eneste store og representative, og det mest brukte, korpuset for amerikansk engelsk.⁹ En merknad om sammenlignbarheten mellom dette korpuset og NAK er på sin plass. COCA (1990–nåtid) og NNC (1998–nåtid) er forholdsvis like når det gjelder tidsperiode og sammensetning, men ikke helt. Begge er nettbaserte monitorkorpus som hovedsakelig inneholder avistekst. Men COCA inneholder også tidsskrifter, skjønnlitteratur og visse former for talespråk. Siden jeg ikke gjør noen kvantitativ sammenlikning av disse to korpusene, men bare bruker dem til å vurdere funksjonell ekvivalens av de parallelle uttrykkene, mener jeg at denne forskjellen i sammensetning er til å leve med.

Store, nasjonale dokumentasjonsordbøker brukes som en viktig sekundærkilde for å undersøke hvorvidt et fraseologisk uttrykk er oppført i norsk eller engelsk og tidligste belegg som dokumenterer bruken av det. For engelsk er det den svært omfattende *Oxford English Dictionary* (OED¹⁰) som brukes til dette. For norsk bruker jeg *Det norske akademis ordbok* (NAOB) for bokmål og *Norsk ordbok* for nynorsk og dialekter.¹¹

For å studere diakron frekvensutvikling bruker jeg Nasjonalbibliotekets tekstarkiv som empirisk kilde.¹² Dette er et søkbart digitalt arkiv som inneholder hele samlingen av Nasjonalbibliotekets trykte materiale fra 1690 til 2013. Denne omfattende samlingen inneholder alle bøker utgitt i Norge i denne perioden, samt et bredt utvalg aviser, tidsskrifter og flere andre teksttyper. Tekstarkivet er nylig gjort tilgjengelig for forskningsformål gjennom Jupyter Notebook.¹³ Dette er en nettbasert interaktiv utviklingsplattform for programmerere som gir mulighet for deling av programmeringskode, data og brukergrensesnitt. Denne tilgangen er mer egnet for korpuslingvistisk arbeid enn Nasjonalbibliotekets vanlige søkegrensesnitt, fordi den gjør det mulig å få frem konkordansevisning, fleksible korpussøk og relative frekvenser fordelt på år.¹⁴ For å dokumentere historisk bruk i engelsk bruker jeg primært Corpus of

⁹ <https://www.english-corpora.org/coca/>

¹⁰ <https://www.oed.com/>

¹¹ <https://www.naob.no/> og <http://no2014.uib.no/>

¹² <https://www.nb.no/>

¹³ <https://jupyter.org>

Historical American English (COHA).¹⁵ Korpuset omfatter amerikansk engelsk skriftspråk i perioden 1810–2010 og inneholder rundt 400 millioner ord, fordelt på skjønnlitteratur, tidsskrift, aviser og sakprosa. COHA er brukt i de tidligere publiserte arbeidene som bruker denne metoden (Andersen 2019, 2020a, b, c). Fordelen med denne ressursen er at det er mulig med fleksible søk og konkordansevisning som gjør det lett å skille faktiske belegg fra ikke-relevante treff (falske positive). Imidlertid viser det seg at enkelte fraseologiske uttrykk er for lavfrekvente til at COHA gir meningsfylte resultater for å vurdere frekvensutvikling over tid. I slike tilfeller undersøker jeg n-gram fra Google Books.¹⁶ Dette materialet har fordelen av å være betydelig større, men det mangler mulighet for konkordansevisning og noe av fleksibiliteten til et søkbart korpus.

4. Kasusstudier

4.1 Kasusstudie 1: elefant(en) i rommet

Uttrykket *Elephant im Raum* er oppført som en anglisisme i Fiedlers (2014, 2017) studier av tysk, og det gir grunn til å tro at engelsk er långiverspråket for norsk sin del også. *Elefant(en) i rommet* kan klassifiseres som en leksikalsk kollokasjon i henhold til Granger & Paquots (2008) system, altså en hyppig forekommende syntagmatisk relasjon mellom to leksemer. At det er et fast uttrykk er klart utfra at tenkelige alternative varianter med andre store dyr eller med nær-synonymer til *rom* ikke er i bruk med samme metaforiske betydning, som *sjiraffen i rommet* eller *elefanten i værelset*. I OED er den bruken vi skal frem til beskrevet som følger:

A significant problem or controversial issue which is obviously present but ignored or avoided as a subject for discussion, usually because it is more comfortable to do so. (OED: *elephant*; Draft additions March 2006; b.)

Eksempler på bruken av uttrykket i de to korpusene er vist i eksempel [3–4]:

¹⁴ https://github.com/Yoonsen/Ordbok_og_leksikografi

¹⁵ <https://www.english-corpora.org/coha/>

¹⁶ <https://books.google.com/ngrams>

[3] Og så er det en stor **elefant i rommet**, som ingen nevner. Kan man vitse om det som skjedde på Utøya? Nei, man vitser ikke om Utøya. (NAK/AP/2011-09-12)

[4] That's the big **elephant in the room**, that we don't want to talk about the murder rate. (COCA/SPOK/2016/PBS)

Eksemplene viser den figurative bruken som anføres i OED, og Figur 1–2 viser konkordans fra begge korpusene.

17	2016	SPOK	Fox: Fox News Sunday	A	B	C	(R-W). SPEAKER OF THE HOUSE: There is a bit of an elephant in the room and it is a troubling situation. And I'm serious.
18	2016	SPOK	CBS: Face The Nation	A	B	C	... what would you ask? SCHIEFFER# You know, I would ask about the elephant in the room and what I would say would be this: " Mr. Trump
19	2016	SPOK	Fox: Tucker Carlson Tonight	A	B	C	to theirs at least let them go with topic number a. Tokyo is the elephant in the room . In this situation the elephant won. It is much to
20	2016	SPOK	PBS: PBS Newshour	A	B	C	IT# JEFFREY-BROWN# Sometimes, that can get heated. LT-LATRICIA-ALLEN# That's the big elephant in the room , that we don't want to talk about t
21	2016	SPOK	NPR: Fresh Air	A	B	C	before we get to today's interview, it's time to address the pink elephant in the room . TERRY-GROSS# That's comic and podcaster Marc Maron pl
22	2016	SPOK	NPR: Fresh Air	A	B	C	episode of the new season of his iFC series. " Maron. " The elephant in the room his character is referring to is his addiction to Oxy, the
23	2016	SPOK	Fox: The Five	A	B	C	anything about this. He left it alone and it was sort of like the elephant in the room to wonder if there could be more to the story, there
24	2016	SPOK	Fox: The Five	A	B	C	... GUILFOYLE# Do something about it. GUTTFELD# OK, could we just -- the elephant in the room , the tiny elephant in the room, is he's high
25	2016	SPOK	Fox: The Five	A	B	C	GUTTFELD# OK, could we just -- the elephant in the room, the tiny elephant in the room, is he's high as a kite. I'm sorry
26	2016	SPOK	CNN: Axe Files	A	B	C	of when they see me. I don't want this to be like an elephant in the room of every conversation i have. AXELROD# Yeah. And it's
27	2016	SPOK	CNN: Dr. Drew	A	B	C	all-out gang, you know. CARDILLO# Yes, we've to talk about the elephant in the room that no one wants to talk about. PINSKY# What is that

Figur 1: Konkordans av elephant in the room i COCA (utsnitt)

pp til i scientologisammenhenger hvor uterforsende sjelden slipper til. Som flue på veggen så jeg etter	elefanten i rommet	Er dette et religiøst pyramidespill? Jeg observerte: De fleste ledere er kvinner og de fleste menige menn
i etterdømmingene fra Hadza Tajik og Christian Tybring-Gjedde kulturdebatt er det vel på tide å adressere	elefanten i rommet	Jeg mistenker Christian Tybring-Gjedde for ikke å bry seg så mye mer om kultur enn om han skal ha brad
unch-føring med en stor elefant i rommet ¶ Ordfører Fabian Stang var den eneste på scenen som nevnte	elefanten i rommet	under kveldens offisielle åpning av Munch-året. På tilhørerenken satt kulturminister Hadza Tajik og Kong
er som «Så, du kjører som bestemor ma». Ingen Hans Gruber, men han skal ha skryt for at han tar tak i	elefanten i rommet	idet han utbrøyt «dette er ikke 1986, vet du. Reagan er død!».
alt fra Dr. Phil til beavpnevde bestemødre (!), blir det ikke vanskelig å ta dette helt seriøst, som å ignorere	elefanten i rommet	I en tid hvor den norske metal-scenen er beriket med et mangfold av band som spiser kreisebar med de
i tale til NRK-årsmøtet med henvisning til Newton-massakren, som The Guardian beskriver som «den store	elefanten i rommet	», uskikker oftest med forud ¶ Det er ingen enighet blant forskere om et forbud mot halvautomatiske ang
han synger folsanger fjent fra hans egen popmusikk er noe han ser på som helt naturlig. - Bob Dylan er	elefanten i rommet	sa danske Steen Jacobsen i Saxo Bank til Reuters. Han mener at den reelle veksttaket i Kina for tiden i
handelen kom i gang i går. Børsindekser falt noe eller litt ontrent uendret. Asiatiske valutorer falt. - Kina er	elefanten i rommet	sa danske Steen Jacobsen i Saxo Bank til Reuters. Han mener at den reelle veksttaket i Kina for tiden i
er egningskrite er en garanti for en fr og mangfoldig presse. Men Thomassen tør det minste nærme seg	elefanten i rommet	NRKs digitale satsing. - Må avgrense sin aktivitet ¶ I Dagens Næringsliv sist onsdag skrev NRKs nye k
i norske avdelinger av det som nå heter World Wide Fund for Nature, naturbiologi og miljøforøkning, men	elefanten i rommet	er likevel seestren hennes, den ikke akkurat miljøforøkende Siv. Spørsmålet får preg av en slags mumli
r tring alle de 169 representantene som velges inn på Stortinget i høst. Men det er på høy tid vi tar tak i	elefanten i rommet	Norsk oljeproduksjon må reduseres og oljeforbruket må slutte å investere i fossil energi. Se på Storebrand
neste naturlige: Å flykte fra Utøya. For noen endelig «tok debatten», ble handlingen bløst opp til selvstø	elefanten i rommet	Samtidig ble det som virkelig burde vært diskutert: de skremmende konklusjonene i kommissionsrapporten
sier at vi nå slanke velferdstaten for at det skal være noe igjen til oss ugen. Ingen ønsker å snakke om	elefanten i rommet	nemlig at alle bør bidra litt mer. Valen anklager Ap for å undergrave grunnlaget for at vestrindene skal k
på SVs stortingsrepresentant Snorre Valen, som i Dagbladet i går slo fast at «ingen ønsker å snakke om	elefanten i rommet	nemlig at AFP (nr.) aktivt forsvarer og forklarer noen av de mest mennekeskandide reglementene som har
lv og med et godt portrett av Tron Øgrim som et høydepunkt. Men «En folkefleksjon vil fremdeles ikke se	elefanten i rommet	som har vært eneste stortingsrepresentant, Rasmus Hansson, til NTB. - Samtidig som en million menneske
i tiltak som påvirker oljesektoren. - Det viktigste å si om dette budsjettet er at det fortsetter å ignorere	elefanten i rommet	ingen av produsentene snakker om. I praksis betyr det at en 4K-TV er svært lite verdt om den ikke g
det ikke finnes 4K-innhold for den vanlige TV-titter. Mangelen på tilgjengelig 4K-innhold er altså den store	elefanten i rommet	som kan man alltså diskutere i etterkant om elefantene er noe å bry seg om, eller om man så de riktige in
menst som andre ikke tør peke på. - Sånn sett er det medig av ham. Det er kunstneren sin jobb å peke på	elefanten i rommet	siden kommunene overtok forhandlingsansvaret for lærerne i 2004. Lærerne ville heller forhandle med en ri

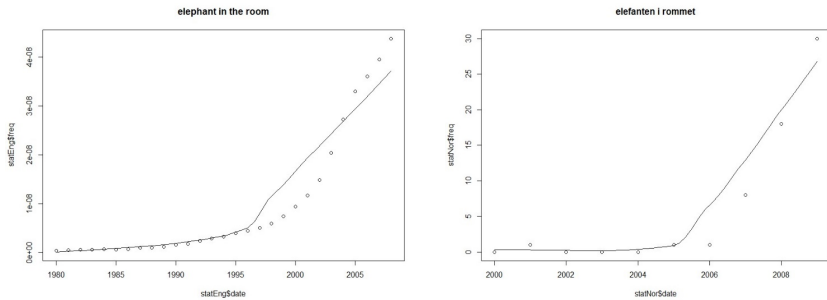
Figur 2: Konkordans av elephant in the room i Norsk avis-korpus (utsnitt)

Korpuseksemplene gjør det tydelig at uttrykket brukes figurativt på den måten som OED definerer som «A significant problem or controversial issue which is obviously present but ignored or avoided as a subject for discussion» (OED *elephant in the room*). Parallellismen er maksimal i dette tilfellet, fordi frasen brukes utelukkende med denne metaforiske betydningen i begge korpusene (ingen unntak funnet), slik man kan se i figur 1–2. Figur 2 viser et kort utsnitt av de 241 forekomstene i COCA. Søk etter frasen i det norske korpuset omfatter både bestemt og ubestemt form av *elefant*. Uttrykket brukes vanligvis med bestemt form; anslagsvis 90 prosent av de 812 forekomstene i NAK har denne formen. Med andre ord har vi (ikke overraskende) slått fast at det faste ut-

trykket er i bruk med samme betydning og funksjon som et fast metaforisk uttrykk i begge språk.

Det eldste belegget på denne bruken som er registrert i OED er fra 1984. Det er oppført under oppslagsformen *elefant* i NAOB med eldste belegg fra 2012. Frasen er ikke oppført i Norsk ordbok.

For å dokumentere om frasen har sitt opphav i engelsk, er det nødvendig å undersøke dets frekvensutvikling over tid. Data fra Google books og Nasjonalbiblioteket gir frekvensprofilene som vist i figur 3.

Figur 3: Frekvensprofiler for *elephant in the room* / *elefant(en) i rommet*¹⁷

Det eldste belegget funnet i Google Books er fra 1982, to år før det eldste belegget i OED.¹⁸ Det er en stigende frekvens gjennom hele perioden og særlig fra midten av 1990-tallet. I Nasjonalbibliotekets tekstarkiv er det eldste belegget fra 2001. Figur 3 viser tydelig økende frekvens i norsk fra 2007. For å unngå en impresjonistisk fortolkning av slike data når man skal avgjøre om dette utgjør en økning som er verdt å legge merke til, kan man bruke et mål for statistisk signifikans. I henhold til anbefalingene fra Hilpert & Gries (2009) kan testen kalt Kendalls t-koeffisient (også kalt Kendalls τ /tau) brukes. Dette er en ikke-parametrisk test av korrelasjon mellom to variabler, i dette tilfellet årstall og frekvens. En statistisk signifikant korrelasjon er tilfelle når koeffisienten nærmer seg dens ytterverdier -1 og 1. For frasen *elephant in the room* i engelsk er koeffisienten 0.9901478 (p-verdi=4.441e-16). Dette innebærer en statistisk signifikant frekvensøkning over tid som faktisk er nær koeffisientens

¹⁷ Figurene er generert i statistikkprogrammet R (<https://www.r-project.org/>) og viser årstall (x-aksen) og relativ frekvens (y-aksen). Datapunktene er vist som sirkler, mens den heltrukne kurven viser den interpolerte grafen som er basert på datapunktene. Det er datapunktene som er viktigst for tolkingen av data.

¹⁸ United States Court of International Trade (1982).

teoretiske maksimum. For *elefant(en) i rommet* i norsk er koeffisienten 0.745356 (p-verdi=0.004708), som også innebærer en signifikant frekvensøkning.

Det er flere ting som gjør det nokså greit å trekke konklusjonen at lån fra engelsk er tilfelle her. I engelsk har uttrykket fantes lenge nok til at OED har ført den opp, og det eldste siterte eksemplet er fra 1984. I norsk er også uttrykket ordboksført i NAOB med eldste belegg fra 2012, altså snaut tre tiår senere. Dessuten ser vi utfra frekvensprofilene som vist i figur 3 at det har vært en tydelig økning i bruken av det engelske uttrykket særlig fra midten av 1990-tallet, mens i norsk skyter denne utviklingen fart først vel et tiår senere. Vi har altså slått fast på grunnlag av ordbøker og korpusbelegg at uttrykket forekom i engelsk noen tiår tidligere enn det eldste belegget i norsk (1982 i Google Books kontra 2007 i Nasjonalbibliotekets tekstarkiv). Uttrykket hadde videre en sterk og signifikant frekvensvekst som skjedde først i det antatte långiverspråket og senere i mottakerspråket. Dette kan tolkes som et tilfelle av at en språklig innovasjon med økende frekvens i engelsk blir lagt merke til av engelskkyndige nordmenn som kopierer den i norsk språkdrakt og tar den i bruk. Konklusjonen blir da at *elefant(en) i rommet* faktisk er et indirekte fraselån fra engelsk.

4.2 Kasusstudie 2: kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre

Det faste uttrykket *kan/kunne ikke bry meg/seg mindre* er oppført blant de «frustrerende frasene» (Statsspråk 2019) som Språkrådet hevder er importert fra engelsk, nærmere bestemt fra långiverspråkets uttrykk *couldn't care less*. Bruken er illustrert i eksempel [5–6].

- [5] Kjøpere av Porsche Cayenne Turbo **kunne ikke bry seg mindre** om utslipp. (NNC/DN/2007-02-01)
- [6] I don't care if it's a Republican or a Democrat. I **couldn't care less**. (COCA/SPOK/2016/PBS NewsHour)

Frasen kan klassifiseres som et idiom i henhold til Granger & Paquots (2008) klassifikasjon (jf. tabell 2 i avsnitt 2), altså et fast uttrykk med et verb som kjerne. Det er et konvensjonelt og hyperbolsk uttrykk for en persons likegyldighet eller manglende interesse for noe. Selv om det som oftest brukes med første person entalls subjekt, så viser konkordansene at det også brukes med andre subjekter i begge språk, som vist i figur 4–5.

12	2017	NEWS	Virginian-Pilot	A	B	C	along with its nickname because it ensures species accuracy. # Weekend gardeners could not care less about a plant's botanical bi
13	2016	SPOK	PBS: PBS Newshour	A	B	C	city. You look at the other folks that are running, they could not care less about New York. We do care about New York, and we car
14	2016	SPOK	PBS: PBS Newshour	A	B	C	don't care if it's a Republican or a Democrat. I could not care less . JOHN-YANG# In Florida, a top campaign official tried to ease the
15	2016	SPOK	Fox: Fox Hannity	A	B	C	there are no borders. She wants people to pour in. She could not care less . That's why the Border Patrol agents they endorse me.
16	2016	FIC	Bk:Whites:Novel	A	B	C	the heart to question her taste in decor. In fact, he could not care less what the house looked like, as long as it made her happy.
17	2016	FIC	Bk:HeirloomBridesCollection	A	B	C	haughty look. She narrowed her gaze at him to show him she could not care less what he thought. Noting with more than a little si
18	2016	FIC	Bk:StillThickerThanWater	A	B	C	lips as she made a comfortable seat on the stall floor. She could not care less about the \$8,000 Vera Wang dress that adorned her
19	2016	FIC	Bk:StillThickerThanWater	A	B	C	any mind to her flawless makeup that accentuated her flawless face. She could not care less about her hair, this wedding, this day,
20	2016	FIC	Bk:DeadDogLikeMe	A	B	C	thick skull? God let you down, Nick... again. He could not care less about you, if he even exists at all. You're insane to
21	2016	FIC	The Massachusetts Review	A	B	C	with great deference, mind you. My mom, no romantic, could not care less - not in college, not at this table. My hunch? She
23	2016	FIC	FantasySciFi	A	B	C	trees, lately. So nonjudgmental. I like how they just could not care less . I like how they simply stand there, exhaling life and forgive
24	2016	FIC	Iowa Review	A	B	C	person were rewarded by precisely this: Nothing, Nada. The universe could not care less . As usual, it gave a pile of shits on a cold v

Figur 4: Konkordans av couldn't care less i COCA (utsnitt)

n skjedde søndag i US Trials, der Greene og Johnson ble skadet i 200-finalen: - Som konkurrent kan jeg ikke bry meg mindre ! Det var ingen som hadde sympy
 stueret innen norsk samtdtmsikk de siste ti-tjue årene? ¶ - Nei, det kan du si, smiler Erlend. Og kan ikke bry seg mindre . ¶
 e landslagstreneren. ¶ Ingen ide ¶ Om de helt ulike følelsesmessige uttrykkene, sier han: ¶ - Jeg kunne ikke bry meg mindre ¶ enn om det. Dette har jeg hørt i :
 r ¶ 6 ¶ Annenhåndsvardi ¶ Veldig stygt bruktbilpat det første året, men de som kjøper denne kunne vel ¶ 4 ¶ Prisivurdering ¶ Uforholds
 e holde utslippene nede. ¶ Dette er selvfølgelig bare sprøyt. ¶ Kjøpere av Porsche Cayenne Turbo kunne ikke bry seg mindre ¶ om utslipp. Motoren er uansett he
 ling avfeide uttalelsene til Nadal som " skitsnack ". ¶ - Jeg kjenner ham ikke utenfor banen men jeg kan ikke bry meg mindre ¶ .Jeg kan si en million ting om hai
 i denne størrelsen, har du i praksis inngått en kontrakt med samfunnet rundt deg som sier at du kunne ikke bry deg mindre ¶ om gode kjøreegenskaper. At Jee
 jodt, barseltårene var nesten tomt og alt som fantes av liv utenfor de fire veggene var glemt. Jeg kunne ikke bry meg mindre ¶ om at Bush er lite intelligent, at A
 i grunn er det å eie biler som Citroën Berlingo og Renault Kangoo, det samme som å vise at " jeg kunne ikke bry meg mindre ¶ om bil ". Dette er biler man gjern

Figur 5: Konkordans av kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre i Norsk avis-korpus (utsnitt)

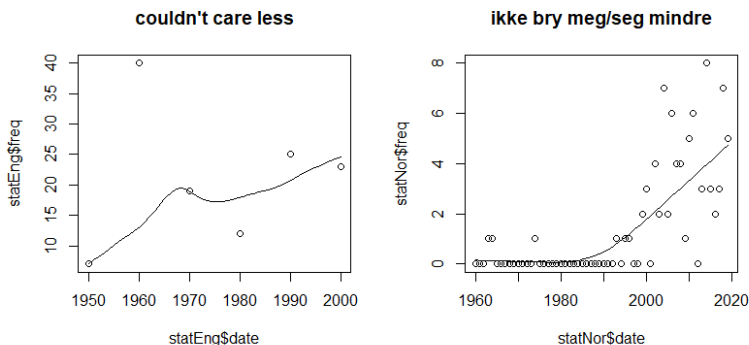
Figur 4 viser et utsnitt av de 420 forekomstene i COCA. Søk på frasen i norsk omfatter det refleksive pronomenets form i første, andre og tredje person. Det er også variasjon mellom de modale verbene *kunne* og *kan*, uten at det ser ut til å være noen betydningsforskjell mellom disse. I alt 31 forekomster finnes i NAK. Det engelske uttrykket er merket som en «colloquial» frase i OED og er definert slik:

(d) Colloquial phrase (*I, etc.*) *couldn't care less*: (I am, etc.) completely uninterested, utterly indifferent; frequently as phrase used *attributively*. Hence couldn't-care-less-ness. (OED: *care*; 4. d.)

OEDs beskrivelse ser ut til å stemme godt med de gitte eksemplene i begge språk og med bruken som finnes ellers i korpusene. Det kan med andre ord slås fast at uttrykket brukes likt i de to språkene.

Spørsmålet er da om dette kan betraktes som et fraselån fra engelsk, slik det har vært hevdet i *Statsspråk*. I OED finner vi denne bruken dokumentert med første belegg fra 1946. Selv om det faste uttrykket også forekommer i norsk, er det ikke oppført i de to store dokumentasjonsordbøkene våre, NAOB eller Norsk ordbok.

Når vi ser på frekvensutvikling over tid i de to språkene, ser vi et bilde som er ganske forskjellig fra det foregående tilfellet, som vist i figur 6

Figur 6: Frekvensprofiler for *couldn't care less* og *kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre*.

I motsetning til *elefant(en) i rommet* varierer bruken av uttrykket mye over tid, særlig i engelsk. Det eldste belegget i COHA er fra 1952, omtrent samtidig med dateringen i OED. I norsk er det eldste belegget fra 1963, og deretter forekommer uttrykket sporadisk gjennom 1960–1980-tallet, fulgt av en periode med vekst fra 1990 og frem til i dag. Testing for statistisk signifikans gir bare delvis evidens for en systematisk korrelasjon mellom variablene tid og frekvens. For engelsk er Kendalls t-koeffisient 0,2 og p-verdien 0,7194. Dette innebærer ingen signifikant frekvensøkning på noe tidspunkt. For norsk er Kendalls t-koeffisient 0,5528919 og p-verdien 2,068e-08. Dette innebærer en signifikant økning de siste tiårene.

Gitt dette bildet er det ikke like entydig å konkludere med at uttrykket er et lån fra engelsk som i det foregående tilfellet (avsnitt 4.1). I engelsk har uttrykket fantes lenge nok til at OED har tatt det inn i ordboken, og det eldste siterte eksemplet er fra 1945, mens de norske dokumentasjonsordbøkene ikke har tatt det med. Mangel på en slik oppføring er ikke noe håndfast bevis, men kan ses på som et slags indisium på at lån har funnet sted, fordi uttrykket er vanlig og kjent nok til at leksikografer har valgt å føre det opp i engelsk, men ikke i norsk. Både engelsk og norsk har dokumentert bruk i de første tiårene etter krigen, og tiden fra det dukker opp i engelsk skriftspråk til det dukker opp i norsk er 17 år. Gitt uttrykkets lave frekvens i engelsk i 1940–50-årene kan det ikke utelukkes at det har utviklet seg parallelt i de to språkene i tidlig etter-

krigstid, en tid da engelskens påvirkning generelt var økende men atskillig mindre enn i dag. Frekvensprofilen viser ikke noen signifikant økning i engelsk som skulle tilsi at norske brukere tar det til seg derfra ved å bli hyppig eksponert for det. Det er altså ikke entydig slik – i motsetning til *elefant(en) i rommet* – at uttrykket dukket opp i norsk som et resultat av en forutgående sterk frekvensøkning i långiverspråket. Den longitudinelle frekvens-utviklingen gir altså ikke den samme støtte til en teori om fraselån som i det foregående tilfellet. Dette taler imot en hypotese om at uttrykket i første instans er et engelsk fraselån. Vi kan likevel ikke utelukke at den økte bruken i norsk de senere tiår er forsterket av språkbrukernes kjennskap til det tilsvarende engelske uttrykket («boosted by English models» Gottlieb 2020: 76ff; se diskusjon i avsnitt 5).

5. Avslutning

Jeg har i denne artikkelen dokumentert det brede spekteret av fraser som faller inn under kategorien engelske fraselån i norsk, fra vanlige kollokasjoner som *gratis lunsj* til hele setninger og ordtak (avsnitt 2). Fremhevingen av indirekte fraselån har vært motivert utfra at disse er forsket lite på i norsk og at det er forhold som gjør dem spesielt interessante (avsnitt 1). Paradoksalt nok kan stikkord for emnet indirekte fraselån være både *underrepresentasjon* og *overrepresentasjon*. På den ene siden utgjør disse en form for skjult påvirkning, og det har vært antydnet at vi derfor bare har sett «toppen av isfjellet» (for å bruke et annet potensielt engelskbasert uttrykk) av slik påvirkning, slik Gottlieb (2012: 175ff) og Fiedler (2017: 91) antyder. Altså er vår viten om indirekte fraselån *underrepresentert* i forskningen per i dag, og man kan godt si at mange av dem går «under radaren» (ditto). På den andre siden har vi sett tilfeller der det tas for gitt at et bestemt uttrykk er av engelsk opphav uten at dette lar seg understøtte av historiske språkdata. Det er altså en risiko for *overrepresentasjon*, ved at man a priori trekker en slutning om at en viss språkbruk må være resultat av engelskpåvirkning. Dette har tidligere forskning vist flere tilfeller av. Høiner (2018) kan ikke dokumentere at den nye bruken av *feile* er en angliisme. Andersen (2019) konkluderer med at diskursmarkøren *tingen er at* ikke opprinnelig er et lån fra engelsk og at idiomet *å gjøre en forskjell* bare delvis kan betraktes som engelskpåvirket (Andersen 2019, 2020b). I denne artikkelen har vi også sett at det er usikkert om *kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre* er en angliisme.

Den viktigste konklusjonen i denne artikkelen er at forskningsmetoden som er brukt her synes godt egnet til å avsløre slike feilslutninger. Den

kontrastiv-diakroniske korpusmetoden bygger på et premiss om at forekomster av et språktrekk må kunne dokumenteres i det antatte långiverspråket før det opptrer i det antatte mottakerspråket. Hvis så ikke er tilfelle, gir det grunn til å anta at trekket må skyldes andre forhold enn språkkontakt, for eksempel at det har utviklet seg mer eller mindre parallelt i de to språkene. Nå kan det godt tenke seg at mange av de «frustrerende frasene» (Statsspråk 2019: 3) faktisk er engelske fraselån. Poenget er at vi ikke kan være sikre uten å ha sjekket historiske data. Heldigvis gjør tilgjengeliggjøringen av historiske korpus og tekstarkiver det nå mye enklere å tidfeste slike forekomster og dermed dokumentere et eventuelt tidsforløp mellom første belegg i det antatte långiverspråket og i det antatte mottakerspråket. I tilfeller hvor dette ikke lar seg gjøre må man se etter andre forklaringer. Det kan i noen tilfeller være mer presist å snakke om en betydningsutvikling som kan være engelskinspirert (Høiner 2018) eller om en leksikografisk «(u)sikkerhetsskala», som Sandved (2007:11) foreslår. Det kan også tenkes at påvirkning fra engelsk kan ha gitt et eksisterende uttrykk en slags renessanse i form av et nylig oppsving i bruksfrekvens. Det er en antakelse som samsvarer godt med Gottliebs utvidete anglisismebegrep, dvs. at visse hjemlige fraser kan være «inspired or *boosted* by English models» (Gottlieb 2004: 44; min utheving). Det kan tenkes at dette eksempelvis gjelder for diskursmarkøren *tingen er at* (Andersen 2019, 2020b) og *kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre* (avsnitt 4.2). Nå er det heller ikke slik at dateringskriteriet er vårt eneste holdepunkt. I mange tilfeller er lånord en følge av kulturell import, hvor et kulturelt eller teknologisk begrep har opphav i en långiverkultur og hvor betegnelsen følger med i form av et lånord. Avløserord og oversettelseslån som *hjørnespark*, *kringkasting*, *nettside* osv. er greie å klassifisere som indirekte lån fordi vi kjenner til deres kulturelle opphav. Dette kriteriet er i noen grad også appliserbart for fraselån. Blant annet viser Andersen (2020b) til opphavet til frasen *gratis lunsj* i amerikansk faglitteratur. Et siste kriterium som i noen tilfeller kan brukes, er det vi kan kalle *egen-artskriteriet*. Hvis det dreier seg om et «helt spesielt, en uvanlig og (høyst) uventet sammenstilling av ord», eksempelvis *white elephant/hvit elefant* (Sandved 2007: 10), skal det mye til at det har oppstått parallelt og uavhengig av hverandre i de to språkene.

Når jeg tidligere har presentert emnet engelske fraselån i norsk på vitenskapelige konferanser, har det gjerne blitt reist en innvending knyttet til de antatte indirekte fraselånene, nemlig: «Hvordan vet du at det er fra engelsk?». Den kontrastiv-diakroniske korpusmetoden er et forsøk på å finne empiriske svar på dette høyst betimelige spørsmålet. Selv om mange antatte

fraselån nok kan vise seg faktisk å være fra engelsk, mener jeg det kan være en vesentlig usikkerhet om opphavet knyttet til en del slike uttrykk. De indirekte fraselånene er bare en av en lang rekke observerbare følger av språkkontakt og globalisering. Mange av disse er langt på vei utforsket, slik som hvordan diskursmønstre, høflighetsmarkører, visuelle signaler, gestikulering osv. kan anses som lånt fra et språk til et annet. Bruken av ☺ som holdningsmarkør og spredning av namaste- og hånd/hjerte-gesten er andre eksempler. Slike globaliserte kommunikasjonsmønstre bør bli gjenstand for fremtidig forskning, og det er å håpe at den forskningsmetoden som er foreslått her kan føre til mer sikker kunnskap om pragmatiske aspekter ved språklige lån.

Referanser

- Andersen, Gisle & Knut Hofland. 2012. Building a large corpus based on newspapers from the web. In Andersen, Gisle (ed.), *Exploring Newspaper Language: Using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian*. Amsterdam: John Benjamins, 1–28.
- Andersen, Gisle, Cristiano Furiassi & Biljana Misić-Ilić. 2017. The pragmatic turn in studies of linguistic borrowing: Introduction to special issue on Pragmatic Borrowing. *Journal of Pragmatics* 113: 71–76.
- Andersen, Gisle. 2010. A contrastive approach to vague nouns, in Gunther Kaltenboeck (ed.), *New Approaches to hedging* (Bingley: Emerald), 35–48.
- Andersen, Gisle. 2014. Pragmatic borrowing. *Journal of Pragmatics* 67:17–33.
- Andersen, Gisle. 2019. Phraseology in a cross-linguistic perspective: introducing the diachronic-contrastive corpus method. *Studies in Variation, Contacts and Change in English* (VARIENG) 10. <https://varieng.helsinki.fi/series/volumes/20/andersen/>.
- Andersen, Gisle. 2020a. *Feel Free To ...* A Comparative study of phraseological borrowing. In: Szczyrbak, Magdalena, Tereszkiewicz, Anna (eds). *Languages in Contact and Contrast. A Festschrift for Professor Elżbieta Mańczak-Wohlfeld on the Occasion of Her 70th Birthday*. Krakow: Jagiellonian University Press, 49–66.
- Andersen, Gisle. 2020b. Phraseology in a cross-linguistic perspective: A diachronic and corpus-based account. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. AoP published online 29 July 2020. <https://doi.org/10.1515/cllt-2019-0057>
- Andersen, Gisle. 2020c. Three cases of phraseological borrowing: a

- comparative study of *As if*, *Oh wait* and the *ever* construction in the Scandinavian languages. *Ampersand*. 7 <https://doi.org/10.1016/j.amper.2020.100062>
- Andersen, Gisle. 2021. *On a daily basis ... a comparative study of phraseological borrowing*. In Martí Solano, Ramón & Pablo Ruano San Segundo (eds.). *Anglicisms and Corpus Linguistics*. Berlin: Peter Lang, 13–30.
- Andersen, Gisle. Forthcoming B. What governs speakers' choices of borrowed vs. domestic forms of discourse-pragmatic variables? Chapter submitted to collective volume.
- Beers Fägersten, Kristy & K. Stapleton (eds.). 2018. *Advances in swearing research: New contexts and new languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Beers Fägersten, Kristy. 2018. English language swearing as humour in Swedish comic strips. *Journal of Pragmatics* 121: 175–187.
- Fiedler, Sabine, 2014. *Gläserne Decke und Elefant im Raum – Phraseologische Anglicismen im Deutschen*. Berlin: Logos.
- Fiedler, Sabine. 2017. Phraseological borrowing from English into German: Cultural and pragmatic implications. *Journal of Pragmatics* 113. 89–102.
- Fischer, Roswitha, and Hanna Pułaczewska. 2008. *Anglicisms in Europe: Linguistic diversity in a global context*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Friedman, Milton. 1975. *There's No Such Thing as a Free Lunch*. LaSalle, IL: Open Court.
- Furiassi, Cristiano, and Henrik Gottlieb, eds. 2015. *Pseudo-English: Studies on False Anglicisms in Europe*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Furiassi, Cristiano, Virginia Pulcini, and Felix Rodriguez Gonzalez, eds. 2012. *The Anglicization of European lexis*. Amsterdam: John Benjamins.
- Görlach, Manfred. 2001. *A Dictionary of European anglicisms: a usage dictionary of anglicisms in sixteen European languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Gottlieb, Henrik. 2004. Danish echoes of English. *Nordic Journal of English Studies* 3(2). 39–65.
- Gottlieb, Henrik. 2012. Phraseology in flux. Danish Anglicisms beneath the surface. In Furiassi, Cristiano, Virginia Pulcini, and Felix Rodriguez Gonzalez (eds.) *The Anglicization of European lexis*. Amsterdam: John Benjamins, 169–198.
- Gottlieb, Henrik. 2020. *Echoes of English: Anglicisms in minor speech communities – with special focus on Danish and Afrikaans*. Berlin: Peter Lang.

- Graedler, Anne-Line & Stig Johansson. 1997. *Anglismeordboka: Engelske lånnord i norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Graedler, Anne-Line. 1998. *Morphological, semantic and functional aspects of English lexical borrowings in Norwegian*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Granger, Sylviane & Magali Paquot. 2008. Disentangling the phraseological web. In: Granger, S. & F. Meunier. *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 27-50.
- Gries, Stefan Th. 2008. Phraseology and linguistic theory: a brief survey. In Granger, S. and F. Meunier. *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 3–26.
- Haugen, Einar. 1950. The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26(2): 210–231.
- Haugen, Einar. 1953/1969. *The Norwegian language in America: A study in bilingual behaviour*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hilpert, Martin and Stefan Th. Gries. 2009. Assessing frequency changes in multistage diachronic corpora: Applications for historical corpus linguistics and the study of language acquisition. *Literary and linguistic computing* 24(4).
- Jakobson, Roman. 1960. Closing statement: Linguistics and Poetics. In Jakobson, Roman (ed.). *Style in language*. New York: M.I.T. Press, 350–377.
- Johansson, Stig. 2002. Review Article: English Influence on the Scandinavian Languages. *Nordic Journal of English studies*, 1(1), 89–105.
- Johansson, Stig, and Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy: om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Johansson, Stig og Anne-Line Graedler. 2005. Anglicisms in Norwegian: When and Where? I Gunilla Anderman og Margaret Rogers (red.), *In and Out of English: For Better, for Worse?* Buffalo: Multilingual Matters, 185–200.
- Høiner, Erlend Klouman. 2018. *Norsk utenpå og engelsk inni? En tverrlingvistisk studie av engelske fraseologiske oversettelselån og betydningslån i norsk*. Hovedoppgave ved Universitetet i Agder.
- Onysko, Alexander, and Esme Winter-Froemel. 2011. Necessary loans – luxury loans? Exploring the pragmatic dimension of borrowing. *Journal of Pragmatics* 43. 1550–1567.
- Peterson, E. 2008. Pleasure to please: the case of English and politeness in Finland. In C. Vergaro (ed.). *Dynamics of language contact in the twenty first century*. Perugia: Guerra Edizioni, 161–177.

- Peterson, E., & Beers Fägersten, K. (2018). Introduction to the special issue: Linguistic and pragmatic outcomes of contact with English. *Journal of Pragmatics*, 133, 105–108.
- Peterson, Elizabeth. 2017. The nativization of pragmatic borrowings in remote language contact situations. *Journal of Pragmatics*, 113: 116–126.
- Pulcini, Virginia, Cristiano Furiassi, and Félix Rodríguez González. 2012. The lexical influence of English on European languages. In *The Anglicization of European Lexis*, edited by C. Furiassi, V. Pulcini and F. Rodríguez González. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–24.
- Sandved, Arthur O. 2007. Engelske lån som leksikografisk problem. *Språknytt* (1): 7–11.
- Sandøy, Helge. 1997. *Lånte fjører eller bunad? Om norsk skrivemåte av importord*. Kulturdepartementet. <https://www.sprakradet.no/globalassets/sprakhjelp/skriverad/567norvb.pdf>
- Sinclair, John. 1996. The search for units of meaning. *Textus* IX: 75–106.
- Språkrådet. 2015. Retningslinjer for normering. URL.
- Statsspråk. 2019. Ikkje adresser det! Gjør noe med det! *Statsspråk* 2019 (4): 3. <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Statssprak/statssprak-42019/ikke-adresser-det-gjor-noe-med-det/>
- Stene, Aasta. 1945. *English loan-words in modern Norwegian: A study of linguistic borrowing in the process*. London/Oxford: The Philological Society/Oxford University Press.
- Sunde, Anne Mette. 2018. A typology of English borrowings in Norwegian. *Nordic Journal of English Studies* 17(2), 71–115.
- Sunde, Anne Mette. 2019. *Skjult påvirkning. Tre studier av engelskpåvirkning i norsk*. Doktorgradsavhandling, NTNU.
- Terkourafi. 2011. Thank you, Sorry and Please in Cypriot Greek: What happens to politeness markers when they are borrowed across languages? *Journal of Pragmatics* 43. 218–235.
- Torp, Arne & Lars S. Vikør 2014. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 4. utg. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Weinreich, Uriel. 1953. *Languages in contact: Findings and problems*. New York: Linguistic Circle of New York.
- Zenner, Eline, Dirk Speelman and Dirk Geeraerts, 2014. A sociolinguistic analysis of borrowing in weak contact situations: English loanwords and phrases in expressive utterances in a Dutch reality TV show. *International Journal of Bilingualism*, 1–14.

Zenner, Eline, Kris Heylen & Freek Van De Welde. 2018. Most borrowable construction ever! A large-scale approach to contact-induced pragmatic change. *Journal of Pragmatics* 133: 134–149.

Summary

This article considers a set of presumed phraseological borrowings from English into Norwegian, specifically the phrases *elefant(en) i rommet* ‘elephant in the room’ and *kan/kunne ikke bry meg/deg/seg mindre* ‘couldn’t care less’. These cross-linguistically parallel phrasemes may – but need not – be the result of indirect borrowing. The article first presents a typological survey that draws on the work of Granger and Paquot (2008) and Fiedler’s (2017) recent work on phraseological Anglicisms in German. Next, it is shown how the diachronic-contrastive corpus method can be devised to investigate the question of whether cross-linguistically parallel phrasemes are the result of borrowing or parallel developments, and as a vehicle for rejecting preconceived ideas about a form’s alleged origin in English. The approach is based on a set of diachronic and synchronic corpora and text archives of English (COCA and COHA) and Norwegian (the Norwegian Newspaper Corpus and the National Library’s Text Archive) as well as large documentation dictionaries.

Gisle Andersen

Professor i engelsk språk

Institutt for fagspråk og interkulturell kommunikasjon

Norges Handelshøyskole (NHH)

NO-5045 Bergen, NORGE

gisle.andersen@nhh.no

Bokmelding

Stian Hårstad, Brit Mæhlum og Rikke van Ommeren: *Blikk for språk. Sosiokulturelle perspektiver på norsk språkvirkelighet*. Oslo: Cappelen Damm, 2021. 231 sider.

Av Rune Røstad

Innleiing

Då Frans Gregersen i 2014 melde boka *Språk i byen* (Hårstad og Opsahl 2013), la han vekt på at boka kunne seiast å høyre til “den såkaldt tredje bølge inden for sociolingvistikken” (Gregersen 2014, s. 144). Om denne ‘bølgja’ har Hårstad sjølv sagt at ho “målberer en (sosial-)konstruktivistisk anskuelse”, og at ein her ikkje ser “variasjon kun som en refleksjon, men også som en konstruksjon av sosiale kategorier og sosial mening”. Med dette legg ein helst fokuset på såkalla ‘stil’, i staden for klassiske variablar (Hårstad 2010, s. 14).

Det er naturleg å tenkje at også denne boka, *Blikk for språk*, er eit produkt av denne tredje bølgja i sociolingvistikken, for dei teoretiske perspektiva frå *Språk i byen* er her tydeleg til stades, ikkje minst den sosialkonstruktivistiske synsmåten. Men dette er likevel ikkje ‘sociolingvistik’, ifølgje forfattarane. Dei viser til at mange tenkjer at den labovske variasjonslingvistikken framleis utgjer kjernen i sociolingvistikken, og dermed har dei valt “å bruke samlebetegnelsen sosiokulturell lingvistik nettopp for å unngå forveksling med det labovske paradigmet” (s. 33). Med dette blir det noko uklart om det sistnemnde paradigmet høyrer til denne “samlebetegnelsen”, eller om dette er eit alternativt namn på ‘den tredje bølgja’. Somme av oss, eller mange, ville nok likevel tenkje at dette er sociolingvistik, ikkje i si fulle breidd, men i moderne drakt.

Kva handlar då boka om? Ifølgje baksida av omslaget gir ho “innsikt i en essensiell dimensjon ved språk, nemlig at språklige valg uttrykker sosiale og kulturelle dimensjoner”. Noko meir spesifikt kan ein også trekkje fram at ho

handlar om korleis språket kan vere berar av *sosial meaning* og kva det inneber for både språklege og ikkje-språklege tilhøve (jf. s. 33–35).

Boka er skriven for “studentar i norsk- og nordiskfaget, og passer på bachelor- og masternivå”, framleis ifølgje teksten på omslaget. Vidare heiter det at ein blir kjend med “sentrale begreper fra sosiokulturell lingvistik”, men også at ein “får innsikt i noen av språkvitenskapens grunnlagsspørsmål”. Det siste er kanskje å ta munnen noko full, men om ein legg vekt på “noen av”, er det eit visst hald i påstanden.

Boka er på 231 sider, inkludert ei fyldig litteraturliste og ei stikkordsliste. Ho har ti kapittel, og kapitla 2–10 blir avslutta med nokre forslag til vidare lesing og det forfattarane kallar “øvingsoppgaver” (s. 19). Oppgåvene tek gjerne utgangspunkt i konkrete døme eller forhold i det norske språksamfunnet, som kan vere eigna for refleksjon og diskusjon. Til dømes legg ein i kapittel 3 opp til å undersøke og forstå språkbruken til karakteren Ola Halvorsen frå NRK-serien *Førstegangstjenesten*.

Boka er skriven på eit ordinært, moderat bokmål. Ho er nesten utan illustrasjonar og tabellar og inneheld ikkje figurar. Forfattarane understreker at boka er “eit kollektivt produkt”, men samstundes har dei “fordelt hovudansvaret for enkeltkapittel” mellom seg, og dei opplyser om denne fordeling (s. 9).

Oversyn

Boka startar med “Et første blikk på det norske språksamfunnet” (kap. 1). Her blir tittelen *Blikk for språk* forklart slik:

Derimot er blikkmetaforikken valgt for å betegne en tilnæringsmåte med et bestemt teoretisk fundament og en tilhørende terminologi som nettopp gjør det mulig å se de språklige omgivelsene i et nytt lys. (s. 12)

I dette ligg det “en ny måte å betrakte mer eller mindre velkjente språkforhold på” (s.st.). Det er nærliggjande å tenkje at det å ha blikk *for* språk her inneber å ha eit sosiokulturelt perspektiv på saka, medan andre faggreiner, som variasjonslingvistikken, berre har blikk *på* språket. Ein kan observere språket og beskrive det, men blir fort overflatisk fordi ein ikkje kan trengje gjennom og forstå det ein ser. Forfattarane seier det ikkje slik, men det ligg i korta.

Dei tilhøva som skal utforskast, er frå “den norske språkvirkeligheten”, og utgangspunktet for forfattarane er at denne språkrøynda “kan sies å involvere en rekke paradokser eller tankekors som alle gjør krav på ytterligere

forklaring” (s.st.). Mellom anna dreier det seg om det norske språksamfunnets “janusansikt”, nemleg at Noreg på den eine sida blir oppfatta som eit “dialekt-paradis”, medan det på den andre sida er eit samstundes press på og utjamning av nettopp dialektane (s. 13). Vidare er det tale om dialektskifte, knot, bidialektisme og multietnolekt, altså fenomen som mange nordmenn kjenner, har synspunkt på, og som lett rører ved kjenslene. Og det er dernest tale om skriftspråket, om tilhøvet mellom bokmål og nynorsk, og mellom ulike former av eller i bokmålet. Forfattarane er opptekne av dei vala språkbrukarane gjer, eller ikkje gjer, dei reaksjonane og oppfatningane som er i spel mellom dei ulike varietetane, og lesaren forstår at her vil dei sosiokulturelle perspektiva kunne komme inn med forklaringskraft.

Dei resterande 9 kapitla er ordna slik: Kapittel 2 og 3 er vigde til teori og er i hovudsak ein introduksjon til den sosiokulturelle lingvistikken. Dei neste sju kapitla “tar for seg mer eller mindre frittstående temaer, men som alle benytter det teoretiske blikket som er introdusert i kapittel 2 og 3” (s. 19).

Teorien

Kapittel 2 har tittelen “Hva vi egentlig snakker om når vi snakker om språk”. Stian Hårstad fører pennen og startar med nokre grunnleggjande spørsmål om språkets ontologi, og i neste omgang kvar grensene for språket går. Han problematiserer mellom anna språknamnet ‘norsk’, korleis me bruker det og kva det inneber, både kulturelt, sosialt og i meir ontologisk mening. I det heile er det vekt på å få fram ulike ståstader og perspektiv, som har vore og stadig er representerte av ulike språkvitskaplege retningar, og framstillinga får etter kvart ei historisk vinkling som leier fram mot “Den sosiokulturelle lingvistikens fødsel” (s. 31–35). Her går det ganske raskt unna, frå mellom anna den tidlege variasjonslingvistikken til det som skal vere hovudsaka vidare i boka, det vil seie “tilnærmingar som legger vekt på språket som bærer av sosial mening” (s. 33). Deretter følgjer ei kort drøfting av språklege val, den intensjonale dimensjonen, og tilhøve mellom den bevisste og ikkje-bevisste språkbruken (s. 34), før me ender opp med denne konklusjonen:

Basert på teorien om at vi handler i verden ved hjelp av språk, har nyere sosiokulturell lingvistikk lagt stor vekt på å vise nettopp hvordan språket inngår i en konstant produksjon og reproduksjon av sosial mening gjennom ulike former for stilistisk praksis. (s. 34)

Og vidare heiter det: “I dette perspektivet blir nettopp forhandlingar om ulike språklige praksisformers merbetydning eller symbolverdi et essensielt studieobjekt for språkvitenskapen” (s. 35). Med dette er dei overordna teoretiske rammene lagde.

Rikke van Ommeren tek i kapittel 3 stafettpinnen vidare ved å presentere “fire sentrale teoretiske bærebjelker i den sosiokulturelle språkforskningen” (s. 36), som vil stå sentralt uttetter i boka. Desse er:

- språkets indeksikalitet
- tilhøvet mellom språk og identitet
- språkhaldningar og språkideologiar
- forholdet mellom språk og makt

Kvar for seg handlar desse ‘bærebjelkane’ om store, komplekse tilhøve, og framstillinga er heller kort, dels orientert om konkrete døme og med noko varierende tilknytning til teori. Det er freistande å hevde at forfattarane her riggar seg med ei svært stor verktøykasse, og at dei skaffar seg mykje spelerom før dei i neste omgang skal gå laus på det norske språksamfunnet. Delen om språkhaldningar er på berre to sider, og på desse er ein innom mykje, som skiljet mellom det medvitne og umedvitne ved haldningar, og mellom mikronivået og makronivået. Det kunne elles vore interessant med ei drøfting av tilhøve mellom storleikar som indeksikalitet, identitet og haldningar, kanskje også makt, men det er det lite rom for, og i staden er desse presenterte som isolerte einingar som har lite med kvarandre å gjere. Dette høver kanskje greitt med lærebokformatet, for me tenkjer vel ofte at studentane har behov for at stoffet blir ordna og sortert på tydelege måtar.

Teoridelen blir avslutta med eit delkapittel som heiter “Taus kunnskap og «usynlige» normer” (s. 52–57). Dette er helst ein slags samanfattande ettertanke, mellom anna om kunnskapen me har om språklege normer, og kva det inneber å bryte dei eller å velje å følgje dei. Sentrale punkt her er at me ofte ikkje kan setje ord på denne kunnskapen, det vil seie at han er ‘taus’, og vidare at kunnskapen i stor grad handlar om, eller utgjer, ein kommunikativ kompetanse. Dette ber me med oss når me skal bruke språket, og:

Vi velger å uttrykke oss med de språklige komponentene som i størst grad representerer den vi opplever at vi er, og som vi vil at andre skal oppleve oss som – den mer eller mindre omskiftelige identiteten vår. Dette er språkets indeksikalitet i aksjon. Hvilke språkvalg vi gjør, og hvordan vi

vurderer andres språkvalg, blir også påvirket av de språklige ideologiene og språkholdningene som preger konteksten vi lever innenfor, og av de mer overordnede maktforholdene i et samfunn. (s. 57)

Det er altså mange element å spele på når ein så skal gå laus på tilhøva i det norske språksamfunnet.

Det norske standardspråk-spørsmålet

Spørsmålet om det i Noreg finst eit standardtalemål, har vore ein attergangar i norsk sosiolingvistik i snart fleire tiår. Standpunkta har vore tydelege og motsetnadsfylte (jf. t.d. Jahr og Mæhlum 2009), og ei særleg problemstilling har stått sentralt i diskusjonen. På den eine sida reknar ein det norske samfunnet som svært tolerant overfor språkleg variasjon, nærast som eit dialektparadis, som forfattarane uttrykkjer det. På den andre sida ser ein likevel at dialektane er i endring, og at endringane mange stader går i retning av det som synest å vere ei form for standard, nærare bestemt eit austnorskprega talemål med utbreiing og høg prestisje.

Med dette blir standardspråk-spørsmålet nærast obligatorisk i ei bok som dette, sidan det er eit mål å kaste lys over paradoks i det norske språksamfunnet. Kapittel 4 er vikt denne utfordringa og har fått den noko allmenne tittelen “Standardisering av språk. Språklige hierarkier og deres rolle i språkendringsprosesser”. Det dreier seg likevel i stor grad om Noreg. I første omgang er framstillinga historisk, og Hårstad, som har skrivt dette, drøftar framveksten av eit norsk standardtalemål, i den grad det er det det er tale om. Til skilnad frå tidlegare standpunkt i debatten (særleg representert ved Mæhlum, t.d. 2009) er den førebelse konklusjonen meir nyansert. Det eine delkapitlet heiter “Det moderat standardiserte Norge” (s. 76–78), og framstår nærast som eit kompromiss. Samanlikna med nabolanda Danmark og Sverige blir “den norske standardspråktilstanden” omtalt som “*ufokusert*” (s. 77). I Noreg er det språklige handlingsrommet større, både når det gjeld tale og skrift, mykje fordi ein har lange tradisjonar for å utfordre “den monumentale språkriktigheten” (s. 76). Dette har også gjort at posisjonen (eller indeksikaliteten) til det dialektale er ein ganske annan i Noreg samanlikna med nabolanda. Spørsmålet handlar med dette ikkje berre om ein faktisk *har* ein standard, men også om ein *ønsker* å ha ein eller ikkje, og det er eit hovudpoeng i framstillinga, “at nettopp *fraværet* av et offisielt standardtalemål [...] festet seg som et hovedtrekk ved den norske selvforståelsen” (s. 78).

Det teoretiske perspektivet synest med dette å innebere ei nyanserende dreiging i tilnærminga til standardspråk-spørsmålet. Tidlegare har debatten særlig gått på om standardtalemålet faktisk finst, altså om det eksisterer i tydinga internalisert norm, jf. til dømes måten Brit Mæhlum har ordlagt seg på: “Det er en varietet, eller en språklig “størrelse”, som har oppnådd en helt bestemt posisjon her i landet, både i folks mentale bevissthet og som operativ norm” (2009: s. 7). Denne påstanden har ein så meint å kunne dokumentere ved å peike på endringsprosessar i dialektane. Slik er ikkje framstillinga i dette kapitlet, for *etter* konklusjonen om det ‘ufokuserte’ Noreg, kjem delkapitlet “Standardisering som forklaringsfaktor i språkendringsprosessar” (s. 79–82). Ikkje overraskande meiner forfattarane her å kunne sjå “at mange språklige (og metaspråklige) praksiser innenfor det norske språkkrommet kan forstås som refleksjoner av standardpråksideologier” (s. 81). Vidare peiker dei på at det gjerne handlar om kva for “fortolkninger” (s.st.) ein gjer av endringaprosessar, og at det alt i alt er “nokså krevende å analysere språklig variasjon her i landet” (s. 82). Med dette kjem verken forfattarane eller lesarane nærare svaret på paradokset, snarare blir det understreka kor kompleks problemstillinga er, og det er også ei form for klargjering.

Men så er det også noko anna å merke seg i denne framstillinga: Når det er tale om den norske sjølvforståinga og den ufokuserte standardspråktilstanden, og når det i neste omgang er tale om kor utfordrande dette er for å forstå talemålsutviklinga, så får ein ei sterk kjensle av at delar av språkvitskapen er delaktig i vanskaner, altså at språkvtitarar har bidratt til å gjere biletet diffust, då med basis i bestemte ideologiar og førestillingar. Brit Mæhlum hevda i si tid at dei som argumenterte mot eksistensen av eit standardtalemål, var plaga av ein blind flekk på auget, altså at bestemte ideologiske synsmåtar kom i vegen for klarsynet (2009, s. 22, jf. også 2007, s. 238). Det er nærliggjande å tenke at det same blir sagt her, på ein høflegare, meir analytisk og teoretisk basert måte, og det er då også meir utfordrande å argumentere imot, sjølv sagt. I tillegg er det interessant at det sosiokulturelle perspektivet her også vender seg mot fagtradisjonane og vitskapen. Det har ikkje denne meldaren nokon vanskar med, sjølv om også han er blant dei som skal ha famla i blinde.

Om grensesprengande språkbruk

Medan standardspråk handlar om normalitet og konformitet, handlar kapittel 5 på mange måtar om det motsette, jf. tittelen “Grenseoverskridende språkbruk. Språklige praksiser på tvers av vante kategorier”. Også i denne

framstillinga, som Rikke van Ommeren står bak, kjem det fram korleis språkvitskapen sjølv har bidratt til å skape førestillingar, her “om språklig renhet og autentisitet” (s. 80). Eit konkret døme er omgrepet ‘mellomspråk’. Det kan nok vere nyttig, både fagleg og didaktisk, men kan samstundes grunnfeste førestillinga om språk som separate, autonome storleikar, med dei følgjene det kan ha for måla for undervisning i andrespråk (jf. s. 80–81).

Vidare i kapitlet tek van Ommeren først føre seg grenseoverskridande språkbruk i ein-språklege former, altså mellom varietetar og dialektar, her lagt fram under overskifta “‘Knoting’ og bidialektisme”. Dernest går ho vidare til norsk med andrespråkstrekk og til multietnolekt, og tyngda på framstillinga ligg nok her, før ho avsluttar med ei drøfting av korleis såkalla språking og transspråking representerer eit alternativt syn på språket. Denne delen endar i praksis opp med spørsmålet om kva som er grensene for språket, og har med det tydeleg referanse til det første teorikapitlet (kap. 3).

Når ein utforskar førestillingar om språkbruk som bryt med det vante, blir det naturleg nok gjerne vekt på det negative som ofte knyter seg til denne språkbruken. Grenseoverskridande praksisar representerer noko unormalt, det er nettopp det som gjer dei grenseoverskridande. Samstundes er det då eit sagn at det i kapitlet er lite refleksjon omkring denne normaliteten. Kva er rekna som normalt i det norske språksamfunnet i dag? Det er mykje truleg at grensene for det vante er skyvde på, at dei blir skipla heile tida, og at ‘unormal’ praksis bidrar til dette, samstundes som denne praksisen då blir meir ‘normal’. Er knoting og dialektblanding noko nordmenn reagerer særleg på i dag? Er me like tilbøyelege som tidlegare til å rekne andrespråknorsk og multietnolekt som ‘dårleg norsk’? Slike spørsmål kunne godt dei lesande studentane ha blitt utfordra på.

Stoda for skriftspråket

I kapittel 6 blir blikket sett på [sic!] skriftspråket. Det heiter “Landet med de mange skriftnormalene. Et (litt) annet blikk på norsk språkhistorie”. Og ja, det er mykje språkhistorie her, i tillegg til noko om tilhøva i dag. I kapitlet tek Brit Mæhlum først føre seg forholdet mellom dei to målformene, og i neste omgangen mellom varietetar av bokmålet (valfridommen og variantane).

For denne meldaren er det vanskeleg å sjå kva som eigentleg representerer ‘eit (litt) anna blikk’ i denne framstillinga. Gjennomgangen startar med sju sider om framveksten av bokmål og nynorsk, og i dette er det lite nytt å sjå. Det blir nytta omgrep som *indeksikalitet*, *sosiokulturell strategi*, *majoritetsspråk*

og *minoritetsspråk*, men dette fungerer helst som nye merkelappar på velkjende element i denne velkjende historia, som ei påminning om dei sjølvsgade sosialpsykologiske og ideologiske kreftene som var i sving i denne prosessen. Så skal det likevel innrømmast at dette kanskje er litt annleis for nye lesarar av språkhistoria, til dømes studentar, og at omgrepa har eit visst potensial for å sjå dei skriftspråklege tilhøva i litt andre, større perspektiv. Men det er altså freistande å hevde at når det sosiokulturelle perspektivet bringer så lite nytt til torgs, så kan det vere teikn på at liknande synsmåtar har vore til stades heile tida.

Etter den historiske gjennomgangen handlar det om i dag, om stoda for dei to målformene på “Det lingvistiske markedet” (s. 115). Her kan me lese om den *hegemoniske* posisjonen til bokmål, overfor det *minoriserte* nynorsk, og kva dei to målformene no *indekserer*. For mange er nok også dette berre ‘new wrapping’ om velkjende tilhøve. I tillegg er framstillinga noko eindimensjonal, ved at vekta ligg på korleis nynorsken indekserer noko negativt og problematisk, i motsetnad til bokmål. Biletet kunne vore noko nyansert, i det minste diskutert, fordi nynorsken også kan ha andre, meir positivt lada signalfunksjonar, som autentisitet og identitet.

I den neste delen, om variasjonen innan bokmål, historisk og i dag, går det mykje i same sporet, med særleg vekt på indeksikaliteten til radikalt bokmål. Her er det mykje kjent stoff, til dels noko lærebokprega, med illustrerande tekstdøme frå blant andre Aslak Sira Myhre (s. 121). For studentar kan nok dette vere ein inngang til å arbeide vidare med sosiokulturelle dimensjonar ved skriftspråka. Det er samstundes noko påfallende at radikalt bokmål her ser ut til å bli rekna som ein eintydig varietet, der alt som er innanfor, meir eller mindre indekserer det samme. Det er ikkje opna opp for at variasjonen kan seist å ha ein gradert indeksikalitet, til dømes at a-endingar i mange hokjønnsord truleg ikkje indekserer det same som a-endingar i andre kategoriar (jf. t.d. Kola 2014, s. 78f.). Slik sett er framstillinga nokså forenkla og eindimensjonal, i verste fall noko mangelfull for studentane.

Skrifta og talen i nye skriftlege praksisformer

Medan Mæhlums kapittel (ovanfor) følgjer skriftspråka i Noreg langs tradisjonelle spor, vender Hårstad seg i kapittel 7 mot sjøve skriftlegheita og tilhøvet mellom skrift og tale. Også denne sida av skriftspråket er relevant å studere med sosiokulturelle briller, særleg med den posisjonen og dei funksjonane det har fått i den moderne, digitale verda. Det dreier seg om nye skriftlege praksis-

former og kva dei har å seie for oss, og dermed også kva moderne skriftkyndigheit eigentleg inneber.

Hårstad stør seg til ulike teoretikarar, mellom anna Koch og Oesterreicher (1990), og legg i framstillinga til grunn eit skilje mellom “konseptuell muntlighet” og “konseptuell skriftlighet”, det vil seie munnlegheit og skriftlegheit i “idéforstand”, der førstnemnde er knytt til former for nærleik og sistnemnde til former for avstand (s. 138). Denne synsmåten gjev betre føresetnader for å nærme seg og forstå nyare, skriftlege praksisformer på ein meir grunnleggjande måte, ifølgje Hårstad. Desse praksisformene, som er typiske for mellom anna sosiale medium, er ikkje sjeldan karakteriserte som blandingprodukt av skrift og tale, og det er spørsmål om ein evnar å gripe essensen i dei med eit så forenkla perspektiv.

Derifra går Hårstad vidare ved å sjå på “hvordan den konseptuelle muntligheten blir omsatt til skriftlige uttrykk” (s. 139). Det er skriving på digitale, relasjonstette plattformer som er i fokus, der formålet med skrivinga på mange måtar er eit heilt anna enn i meir tradisjonelle tekstsamhengar. Det handlar til sjuande og sist gjerne om samhandling, og relasjonsbygginga er då sjølv målet med skrivinga. Som ein konsekvens blir mykje av skrivinga prega av det nære daglegspråket, anten det dialektale eller det mindre formaliserte og standardiserte. Eit interessant moment i dette, som ikkje blir løfta særleg fram, er at desse praksisformene inneber ei kraftig utviding av skriftkyndigheita for dei fleste, for det skriftlege repertoaret ein har behov for å meistre, har blitt svært breitt.

Mykje av skrivinga på digitale plattformer er prega av ulike symbol og teikn, men den vidare framstillinga er avgrensa til utforsking av verbalspråklege teikn. Hårstad går heilt ned på grafemnivået, og diskuterer korleis grafem blir brukte for å signalisere det eine eller det andre. Her er mange interessante detaljar som me gjerne tenkjer lite over til dagleg. Artige døme er bandnamn som *Mötley Crüe* og *Motörhead*, der ein gjennom bruk av tødlar signaliserer germanskheit og det som måtte følgje av det. Nærare døme gjeld bruken av grafemet <c> i norsk, som synest å bli nytta for å framstå som internasjonal, kontinental eller noko slikt, men som også kan ha den motsette effekten (påtatt, jålete) om det blir overdrive.

Vidare er både staving og rettskriving moglege middel til å skape konseptualisert munnlegheit, anten det er for å få fram særskilde dialekttrekk eller sjølv den munnlege uttrykksforma, og døme frå norsk er mange. Eitt av desse er skrivemåten *gammer 'n*, der bruken av <r> kan tolkast som ein måte å sikre ein retrofleks uttale på, noko som ikkje er like sjølv sagt med skrivemåten

gammelen. Eit anna døme er Aftenpostens overskrift “Gå’ man”, som er ei attgjeving av det bergenske uttrykket “Gå mann!”, der det er “tenkelig at journalisten har grepet lenger ned i den semiotiske verktøykassen for å signalisere det muntlige eller folkelige” (s. 148).

Kapittelet ebbar ut med nokre tankar om at skriftlegheita i det moderne samfunnet er kjenneteikna av “normpluralisering” (s. 151f.), og det synest lett å seie seg einig, for det skriftlege domenet er mykje utvida, og konvensjonane som gjeld, er dermed mangearta. I tillegg går utviklinga raskt, og normer som er gyldige det eine året, gjeld ikkje året etter. I denne pluraliseringa ligg det også at ein del av dei tradisjonelle skriftnormene er blitt meir “diffuse” (s. 152). Det er gjerne også rett, samstundes som det kan vere spørsmål om *kva* for normer og *for kven* det er blitt diffust. Veggen til å tenkje ‘språkleg forfall’ er med dette kort, men det er også mogleg å påstå det motsette. Slik ender kapitlet med opningar og spørsmål, som jo er ein god ting for lesande studentar.

Minoritetar og minoritetsspråk

Kapittel 8 heiter: “Minoriteter og minoritetsspråk i Norge. Flere måter å være minoritetsspråklig på”. Dette synest høgst aktuelt i det moderne norske samfunnet, for dei som har andre morsmål enn norsk, har dei seinare tiåra blitt stadig fleire og meir synlege, og spørsmåla som trenger seg på, er mange, også dei som gjeld språk. Nettopp derfor er det overraskande at kapitlet i liten grad handlar om notida. Framstillinga er mest historisk, og Mæhlum tek her føre seg tre ulike minoritetar for “å belyse ulike og på mange måter kontrasterende aspekter ved forholdet mellom en minoritets- og majoritetsbefolkning”. Desse tre er “hanseatar og andre tyskspråklige, dansker og samer” (s. 156). Så er det likevel spørsmål om dette handlar om i dag, om det som blir lagt fram, representerer noko allmenngyldig og relevant for notida.

Deretter følgjer 18-19 sider om historia til dei tre minoritetane, frå mellomalderen og frametter. Delen om hanseatane og andre tyskspråklege er ei fortelling om ein språkleg minoritet med makt og prestisje, og noko liknande gjeld sjølsagt også danskane, men på andre måtar. Historia til samane er som kjend ikkje slik, for her går det frå tidleg aksept til massiv undertrykking, fram mot dagens former for anerkjenning og revitalisering. Alt dette er språkhistorie med ei særskild vinkling, og Mæhlum seier sjølv i avrundinga at føremålet med gjennomgangen er å vise korleis tilhøva mellom majoritetar og minoritetar kan vere svært ulike, og at minoritetens posisjon, makt og dominans er

avgjerande. Det får ho greitt fram, og for lesarane kan vinklinga vere nyttig, sjølv om det er kjende historier. Utover det kan ikkje denne framstillinga seiast å vere særleg meir 'sosiokulturell' enn det lesarar av norsk språkhistorie er vande med.

I avrundinga tematiserer Mæhlum også nyare minoritetspråk og tilhøyrande grupper, og det at desse gjorde seg gjeldande i landet samstundes med at tilhøva for samane og det samiske var i endring. Men så legg ho samstundes vekt på at majoriteten framleis har sterke førestillingar om det monokulturelle Noreg, og at levande haldningar og ideologiar framleis har diskutabile følgjer for vurderinga av dei minotitetspråklege. Dersom det er det siste som eigentleg er det viktigaste i denne samanhengen, kunne nettopp den dimensjonen ha fått større plass i kapitlet, medan den historiske delen hadde tolt godt å bli korta ned.

Språk, stader og marknad

Kapittel 9 heiter "Den lingvistiske markedsplassen. Språket som (merke)var". Her handlar det om mange ting på ein gong, og framstillinga framstår på overflata noko springande. I innleiinga tek Rikke van Ommeren lesaren med på ein språkleg rundtur i Trondheims byrom, som i neste omgang blir følgd opp av ein introduksjon til studium av lingvistiske landskap. Deretter kjem eit kort delkapittel om tilhøvet mellom språk og stader ("Språkets stedlighet"), før mykje av plassen blir brukt på tre tilfelle av marknadsføring, der koplinga mellom dialekt, stader og tilhøyrande indeksikalitet blir utnytta. Med dette blir vekta i framstillinga lagt på ulike former for (marknads)verdi som språket kan seiast å ha. Det dreier seg i stor grad om indeksikalitet, verdiar i vid meining, og måtar å utnytte desse tilhøva på, men van Ommeren er i den avsluttande delen også innom tema som språkleg domenetap, og det at språkferdigheiter kan ha stor verdi innan arbeidsmarknaden.

Frå ein streng fagleg ståstad er det altså springande og mykje på ein gong her. Koplinga mellom stader, lingvistiske landskap og moderne marknadsføring, synest interessant og relevant i norsk samanheng (jf. bruk av dialekt i reklame), men kvar for seg handlar desse fenomenen sjølv sagt også om andre ting, som blir løfta lite fram her. Samstundes må ein kanskje medgi at dette vide, litt generelle perspektivet (og dei konkrete døma) kan vere inspirerande for lesande studentar, for det er mange opningar ut mot fenomen som ein kan interesse seg for og arbeide vidare med.

Å ha blikk for språk i språklæringa

Det er lange tradisjonar for å avrunde faglege tekstar med nokre fagdidaktiske refleksjonar, og ofte er det ikkje særleg spennande å lese. Det er det derimot her, for Stian Hårstad argumenterer i kapittel 10 klart og tydeleg for kva som bør inngå i skolens språklæring, og kva som er språklærarens ansvar. Kort sagt treng dei språklærande også sosiolingvistisk kompetanse, som inneber kunnskap om språkbruk og “språket som sosialt symbolsystem” (s. 196), i kombinasjon med meir formal kunnskap. Sagt på ein annan måte handlar det om “verdien av å øve opp – og anvende – det *blikket* som vi [= forfattarane] har vektlagt i denne boka” (s. 195). Det kan ein argumentere teoretisk for, noko Hårstad gjer, før han i neste omgang også nyttar læreplanen og den norske skolens styringsdokument for å vise at denne sida ved språklæringa inngår på nødvendig og naturleg vis. Eit konkret døme er læreplanens såkalla kjerneelement “kritisk tilnærming til tekst”, som kan knyttast til høgare mål som danning og medborgarskap, og meir teoretisk til retningar som kritisk språkbevisstheit og kritisk diskursanalyse (s. 200f.).

Framstillinga er i hovudsak om *kvifor* dette bør inngå i språklæringa, og det blir sagt nokså lite om *korleis*. Hårstad er ikkje framand for at undervisning med dette blikket for språk kan vere både utfordrande og kanskje også kontroversiell, både for læraren og elevane. I tilfelle der det handlar om dialekt-hets, skjellsord og liknande (Hårstad nemner mellom anna “den såkalte negerdebat-ten”, s. 205), kjem det personlege, kjensleladde og etiske ganske lett i spel. I andre samanhengar dreier det seg kanskje meir om makt og dominans og inn-grodde, allmenne oppfatningar om korleis ting er ordna (t.d. bruken av ordet ‘sidemål’ om ‘nynorsk’, jf. s. 199f.). For lesande studentar som vil bli lærarar, er det mykje tankevekkande i dette, men dei må altså sjølv finne ut korleis dei skal løyse utfordringa.

Avrunding

Heilt til slutt i boka står det følgjande:

Vi har altså langt på vei «resirkulert» kjent tematikk fra norsk språk-virkelighet, men vi har benyttet en annen optikk for å synliggjøre innsikter og forståelsesmåter fra sosiokulturell lingvistikk. (s. 218)

Spørsmålet som melder seg, gjeld denne ‘optikken’, for det ligg i korta at han gjev ny og annan innsikt i denne språkrøynda. Gjer han det? For lesarar som

er vel kjende med denne røynda, og det som er skrive om ho tidlegare, er det kanskje ikkje så mykje nytt. Ein kan spørje seg om og i kva grad mange av dei innsiktene som ligg i dei fire teoretiske “bærebjelkene” (s. 37), eigentleg representerer “en annen optikk”, for mykje av det som blir sagt om norsk språk og språk i Noreg, er vel sagt før, om enn med litt andre ord. Eit unntak er kanskje “Språkets indeksikalitet” (s. 37ff.), og det omgrepet er hyppig nytta utetter i boka. Det er likevel spørsmål om det verkeleg tilfører noka form for ny innsikt eller ikkje. Til dømes har det lenge vore klart at det er skilnader på ulike endingar i bokmål, både når det gjeld bruken og korleis folk vurderer desse (til dømes i ord som *sola*, *setninga*, *husa*, *hevda*). I mangel av andre omgrep kan det vere greitt å seie at desse formene ‘indekserer’ ulike ting, eigenskapar, førestillingar eller anna, men nye innsiktar er det vel knapt tale om.

Når dette er sagt, så skal ein ikkje gløyme at boka er skriven for studentar. For dette føremålet er det vel og bra at velkjende språktilhøve blir handsama innanfor eit teoretisk perspektiv som er fagleg oppdatert, og dessutan at tilnærminga ikkje alltid går etter kjende spor. Eit døme er *måten* ein på systematisk vis følgjer tre ulike språkminoritetar gjennom den norske språkhistoria (kap. 8), sjølv om ein samstundes kan stille spørsmål ved omfanget og prioriteringa av dette. Den raude tråden er også rimeleg tydeleg i boka. Forfattarane tek føre seg vidt ulike sider ved den norske språkrøynda, men det er heile tida språket som “sosialt og kulturelt symbolsystem” (s. 11) som er i fokus. I denne breidda og i måten tinga er framstilt på, bør det liggje opningar for studentar, til dømes om tema dei kan arbeide vidare med. Det same gjeld om føremålet er undervisning. Hårstads avslutningskapittel har den litt smålåtne undertittelen “Et sideblikk til språklæreren og språklæringen”, men innhaldet er meir som ein kraftfull og nødvendig konklusjon på kva som bør inngå i undervisninga.

Litteratur

- Gregersen, F. (2014): Stian Hårstad og Toril Opsahl: Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge. [Bokmelding.] *Maal og Minne* 1/2014, s. 144–151.
- Hårstad, S. (2010): *Unge språkbrukere i gammel by. En sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim*. [Ph.d.-avhandling, Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.]
- Hårstad, S. og Opsahl, T. (2014): *Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Fagbokforlaget.

- Jahr, E.H. og Mæhlum, B. [temaheftered.] (2009): *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1 [Tema: Standardtalemål?].
- Koch P. & Oesterreicher, W. (1990): *Gesprochene Sprache in der Romania. Französisch, Italienisch, Spanisch*, Romanistische Arbeitshefte 31. Tübingen
- Kola, K.W. (2014): *Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor? Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen*. [Masteroppgåve, Universitetet i Oslo.]
- Mæhlum, B. (2009): Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27/1, s. 7–26.